

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Jazyk jako proměnná integrace

Autor: Yevgeniya Synchykova

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25.6.2015

.....
podpis

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce, paní PhDr. Daně Bittnerové, CSc, za její čas, vedení, cenné nápady a rady, které mi poskytla. Dále bych chtěla poděkovat všem svým informátorkám a informátorům, bez kterých by tato práce nevznikla. Také moje vděčnost patří všem, kdo mě během psaní práce podporoval a pomáhal mi s korekturou textu.

Obsah

Úvod.....	1
Teoretická část.....	3
Integrace.....	3
Sociální integrace cizinců a její dimenze.....	4
Strukturální dimenze integrace.....	4
Interaktivní dimenze integrace.....	6
Identifikační dimenze integrace.....	7
Kulturní dimenze integrace.....	7
Jazyk.....	9
Jazyk jako mocenský nástroj.....	9
Jazyk a integrace.....	10
Migrace.....	12
Historie migrace z Východu.....	12
Ruskojazyční v ČR.....	14
Migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu za účelem studia.....	15
Vztah občanů ČR k cizincům.....	16
Metodologie.....	18
Cíl výzkumu.....	18
Výzkumné otázky.....	18
Kritéria pro výběr výzkumného vzorku.....	19
Charakteristika informátorů.....	19
Techniky sběru dat.....	21
Etické problémy.....	22
Hodnocení kvality výzkumu.....	22
Analytická část.....	24
Jazyk migrantů a jejich cesta do sociálních prostorů.....	24
1. Model přístupu k jazyku. Ruskojazyčná skupina přátel – lapení v izolaci.....	24
První kontext komunikace. Lapení v izolaci.....	26
Druhý kontext komunikace. Čeština jako instrument budování sociální sítě.....	28
2. Model přístupu k jazyku. Situačnost jazyka.....	31
3. Model přístupu k jazyku. Kosmopolité.....	34
Jazyk jako lingua franca.....	37
Kategorie.....	39
Společný pohled na jazyk.....	39
Jazyk jako základ osobnosti.....	40
Jazyk jako identita - ruština jako kanon.....	42
Jazyk jako nástroj identifikace.....	43
Jazyk jako nástroj komunikace.....	44

Péče o jazyk.....	45
Závěr.....	47
Seznam použitých zdrojů:	49
Internetové zdroje.....	50

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou adaptace a integrace cizinců do české společnosti a rolí jazyka v tomto procesu. Zajímá mě pohled „zevnitř“, tedy z perspektivy cizinců samotných, jako aktérů, jichž se tento proces přímo týká. Byla publikována řada sociologických, antropologických a etnologických studií na téma migrace a integrace cizinců v ČR. Zabývaly se logicky zejména největšími skupinami migrantů, Vietnamci a Ukrajinci. Pozornosti neunikly ani další skupiny. Zároveň badatelé při koncipování svých projektů nejednou rezignovali na vymezování skupin z hlediska státu. Někdy tyto hranice překročili, jindy kladli důraz na společnou zkušenost v pozici cizince (Klvačová, Tollarová 2008). Takto se také v literatuře používá pojem cizinců ze zemí bývalého Sovětského svazu nebo také označení ruskojazyční migranti, kdy se odkazuje právě na společnou zkušenost vázanou na společnou historii a sdílenou vysokou kulturu, reprodukovanou prostřednictvím jazyka. Na tuto skupinu jsem se pak zaměřila i já. Problém řeším u ruskojazyčných studentů (tj. občanů Ukrajiny, Ruska a Běloruska). Pro všechny informátory je mateřským jazykem ruština, a proto se potýkají se stejnými jazykovými bariérami. Téma migrace z východních zemí považuji za aktuální, protože počet zahraničních studentů se stále zvyšuje.

K roku 2012 počet ruskojazyčných cizinců činil 180 544 osob z celkového počtu 426 511 cizinců na území ČR, což tvoří 42 %. Z celkového počtu 174 cizích národností rusky mluvící národnosti tvořili 12 národností - ruská, ukrajinská, běloruská, moldavská, gruzínská, arménská, ázerbájdžánská, kazašská, kyrgyzská, tádžická, uzbecká, mongolská (ČSÚ 2012). Počet migrujících ruskojazyčných stále kontinuálně roste. Jedním z typů migrace je migrace za účelem studia. Ruskojazyční jsou na českých vysokých školách jednou z nejpočetnějších skupin zahraničních studentů. „Počet studentů ze zemí bývalého Sovětského svazu, kteří studují na vysokých školách v České republice, se trvale zvyšuje.“ (L. Kopecká-Kašpurová 2012:216) Podle statistik ČSÚ z roku 2011 („Cizinci v ČR 2011“) počet východních studentů od roku 2003/2004 vzrostl skoro třikrát. V roce 2012 ukrajinští studenti tvořili až 19, 2 % cizinců na VŠ, podíl ruských studentů byl 11.9% cizinců, Bělorusové 1.1%. (ČSÚ 2012).

Téma, které se jeví nosné, které tematizují ruskojazyční migranti je pak problematika jazyka. Té dosud v antropologických a sociologických výzkumech v ČR nebyla věnována náležitá pozornost, přestože autoři se vždy o jazyce jako významné proměnné procesu integrace zmiňují s tím, že zvládnutí jazyka hostitelské země bývá zpravidla považováno za důležitý indikátor úspěšné integrace do společnosti hostitelské země (Korac 2003). Ovšem jen málokterí dané téma promýšlejí hlouběji, jako např. Klvačová (2006): Tato autorka jasně formuluje, že „na rozdíl od

jiných indikátorů integrace, jako je identifikace s hodnotami přijímající společnosti nebo vytváření sociálních vazeb, bývá jazyková kompetence považována za indikátor, který se dá relativně snadno posoudit (např. standardizovanými jazykovými testy). Co však změřit nemůžeme, je subjektivní posouzení jazykových dovedností právě ve vztahu k vlastnímu procesu začleňování se do nové společnosti.“ Klvačová, (2006: 5) Proto výzkum reflexe jazykových kompetencí ruskojazyčných migrantů považuji za přínosný. Zvolený úkol promyslím ve třech částech práce.

V teoretické části své bakalářské práce jsem se zaměřila nejdříve na integraci a na její dimenze. Integrace se sestává ze čtyř dimenzí, které jsou vzájemně provázené a mnohdy se podmiňují: strukturální (získání práv a přístupu ke klíčovým institucím společnosti), kulturní (získání klíčových znalostí a kompetencí přijímající společnosti), interaktivní (začlenění cizinců do primárních vztahů a sociálních vztahů společnosti) a identifikační (identifikace s lokálními, etnickými a národními skupinami). Ve vztahu k integraci jazyk hraje klíčovou roli pro všechny tyto dimenze. Podle Bosswicka a Heckmanna (2006) je jazyk součástí kulturní dimenze integrace a mezi její nejvýznamnější sféry patří rozvoj jazykových kompetencí. Současně je předpokladem pro rozvoj sociálních kompetencí a do oblasti vztahů s majoritní společností (interaktivní dimenze). P. Klvačová na Heckmanna navazuje a také jazyk chápe jako součást kulturní dimenze. Chápe jazyk jako nástroj začlenění se do společnosti, přes který cizinec nabývá kulturní prvky a vzorce chování, což přispívá k sociální integraci do společnosti. Jsou však další autoři, kteří na jazyk v rámci integrace nahlíží jinak. B. Tollarová (2006) považuje jazyk za součást dimenze strukturální, protože podle ní umožňuje zapojit se do struktur přijímající společnosti. Jazyk chápe v návaznosti na ekonomické zabezpečení migrace. Další pohled na jazyk přináší J. Kopkáš (2011), který na jazyk nahlíží dokonce jako na predispozici integrace. Mluví o hegemonii jazyku majority a jazyk se tak jeví jako mocenský nástroj. Podle autora jazyk není jen znakovým systémem a prostředkem, který společenskou interakci umožňuje, ale do zásadní míry tuto interakci také ovlivňuje, utváří a omezuje.

Metodologická část obsahuje informace o kvalitativní metodologii, použitém designu výzkumu, informátorech, kteří se mého výzkumu zúčastnili a také o analýze dat. V analytické části jsem se pak zaměřila na odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si stanovila a které se týkají reflexe jazyka ruskojazyčnými během procesu vyjednávání si pozici v české společnosti.

Teoretická část

Integrace

Integrace je jednou z klíčových kategorií, skrze kterou se nahlíží na pozici cizince, resp. migranta, v majoritní společnosti. Integrace obecně znamená sjednocení či včlenění nižší části do vyššího celku. Jednotná definice pojmu neexistuje, ale obecně ve vztahu k imigraci by se dalo říct, že jde o proces, v jehož rámci se imigranti stále více včleňují do různých oblastí společenského života v majoritní společnosti a do v níž existujících sociálních struktur. Řada definic sociální integrace přistěhovalců se shoduje v tom, že jde o proces *začleňování*, který je *multidimenzionální* a *oboustranný*.

Heckmann (2006) mluví o integraci, jako o procesu začleňování nových populací do existujících sociálních struktur, probíhající v několika sférách (strukturální, kulturní, sociální a identifikační), kde je však integrace zároveň „žádoucí stav“. Integrace tak představuje multidimenzionální proces, který zahrnuje strukturální, kulturní, interaktivní a identifikační dimenze, kterým se budu detailněji věnovat v následujících kapitolách. V souvislosti s Heckmannovou definicí Tollarová (2006: 3) píše: „Na integraci jednotlivců nebo skupin příchozích osob je proto třeba nahlížet skrze způsob jejich začlenění do existujících struktur a skrze typ a kvalitu propojení těchto nových populací s existujícím systémem socio-ekonomických, legálních a kulturních vztahů.“ Autoři zdůrazňují obousměrnost procesu integrace. To znamená, že se přizpůsobují jak cizinci samotní, tak i příslušníci většinové populace. Podle Tollarové (2006) je integrace oboustranným procesem, který je založený na vzájemných právech a povinnostech.

Proces sociální integrace přitom probíhá v mikro-, mezo- i makrosociálním kontextu. Mikroúroveň zahrnuje vzájemnou integraci mezi jednotlivci a jejich postoje k institucím uvnitř skupin. Na mezoúrovni jde o rozvoj vztahů mezi jedinci, případně skupinami jedinců a institucemi, které vznikají v důsledku vzájemné závislosti přistěhovalců a domácího obyvatelstva. Makroúroveň pak představuje neosobní mechanismy, které se nedají přímo spojit s akcemi jednotlivců či skupin v lokalitě. (Rákoczyová, Pořízková 2009).

Sociální integrace cizinců a její dimenze

Sociální integrace cizinců nepředstavuje jednotný proces, ale spíše jde o spolupráci dílčích mechanismů. Bosswick a Heckmann (2006, In Rákoczyová, Trbola 2009) vytvořili typologii těchto mechanismů a rozdělili je tak do 4 dimenzí¹: strukturální, kulturní, interaktivní a identifikační. Zde působící mechanismy se často prolínají avzájemně se podmiňují.

Strukturální dimenze integrace

„Sociální integrace přistěhovalců zahrnuje rovný přístup a participaci na mechanismech a institucích, které jsou v hostitelské společnosti považovány za důležité.“ (Rákoczyová, Pořízková, 2009). Strukturální dimenze integrace představuje získání práv a přístup ke klíčovým institucím hostitelské společnosti. Především jde o nabývání ekonomického kapitálu, zejména o začlenění se na trhu práce, který v současné době představuje jeden z nejvýznamnějších integrujících společenských mechanismů.

Rákoczyová a Pořízková (2009: 26) uvádějí, že „zaměstnanost je v zemích Evropské unie považována za rozhodující faktor sociálního začlenění a integrace v hostitelské společnosti“, díky takovým pozitivním účinkům práce, jako dosažení určité kvality práce (ochrana před chudobou, ochrana před propuštěním) a možnosti rozvoje sociálních kontaktů s majoritní společností. Avšak integrace prostřednictvím začlenění se do pracovního trhu může být spojená s řadou problémů. Jedním z nich je např. vytlačení zahraničních pracovníků do „sekundárního pracovního trhu“, který se vyznačuje nízkou kvalitou a vysokou úrovní stagmatizace ze strany majority, (tzv. „práce pro cizince“). Stejně tak marginalizace na pracovním trhu se může projevovat vytlačem cizinců do postavení drobných podnikatelů a živnostníků, kde nejistota a špatné pracovní podmínky také nejsou vzácné. Dalším typem uplatnění přistěhovalců na pracovním trhu je participace na tzv. „etnické ekonomice“. Jde o specificky vymezený segment pracovního trhu, který je založen na vysoké rozvinutosti sociálních vazeb uvnitř etnické skupiny, a tak se vyznačuje tím, že zaměstnanci, podnikatele, zákazníci i věřitelé jsou téhož etnického původu. Bosswick a Heckmann (2006, In Rákoczyová, Trbola 2009) účast na etnických ekonomikách považují spíše za alternativu sociální integrace a za potenciální past mobility v hostitelské společnosti. Z dlouhodobého hlediska se účast na etnické ekonomice může projevovat špatnou kulturní a interaktivní integraci.

„Participace na pracovním trhu je spojená s širší ekonomickou participací ve společnosti, která zahrnuje účast na trhu statků a služeb (spotřeba) a na redistribučních procesech.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009: 27) Tedy ekonomická samostatnost přistěhovalců je přímým indikátorem jejich úspěšné integrace, přičemž ekonomická integrace cizinců se neodvíjí pouze od

---

1 Existují odlišná pojetí dimenzí sociální integrace

jejích příjmů, ale také od jejich výdajů, které mohou být nižší nebo putovat mimo ekonomiku cílové země (např. ve formě remitencí).

Součástí strukturální dimenze integrace je také bydlení, které přímo souvisí se strukturou a výší příjmů a výdajů. Rákoczyová a Pořízková (2009: 27) považují pozici cizince na evropském trhu bydlení za znevýhodněnou: „Výsledkem pak je bydlení nízké kvality ve znevýhodněných lokalitách [...]. Přistěhovalci s nízkým ekonomickým kapitálem a nízkým příjmem pak spoléhají na neformální etnické sítě, které jsou však nezřídka spojeny s vykořisťováním nově přichozích migrantů na trhu s bydlením a na trhu práce.“ Ačkoliv dobrovolná prostorová koncentrace cizinců v určitých lokalitách a vznik tzv. etnických enkláv může mít pozitivní vliv, díky vysoké míře intra-etnické solidarity, její dopady na sociální integraci jsou spíše negativní.

Pro plnou sociální integraci je rovněž důležitý rovný přístup ke vzdělání. Vzdělání je významné nejen ve smyslu přípravy pracovní síly, ale také pro vytváření občanské identity a loajality k národnímu státu, pro tvorbu sociálních sítí. To samé platí i naopak: bezprostřední kontakt majority s etnickými minoritami vytváří toleranci a porozumění specifickým etnickým minorit.

Dalším faktorem, který ovlivňuje sociální integraci je pobytový (krátkodobý, dlouhodobý, trvalý pobyt) a občanský status jedince. (Rákoczyová, Pořízková 2009) Pobytový status určuje rozsah práv a povinností jedince, občanství navíc ovlivňuje pocit přináležitosti ke skupině. Někteří autoři hovoří, (např. Soysal In Rákoczyová, Pořízková 2009) o přesunutí formální složky občanství na pobytový status, resp. trvalý pobyt, který zajišťuje obdobný sociální a ekonomický status cizinců, jako u občanů státu. Tím pádem postavení přistěhovalců s trvalým pobytem v České republice je přiblíženo její občanům, cizinci zde mají stejný „přístup na trh práce, podmínky participace na tomto trhu, přístup k sociálním dávkám, možnost nakupovat nemovitost a celou řadu dalších podmínek pro život a práci [...].“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:29).

Co se týká strukturální dimenze integrace se v ČR především zdůrazňuje integrace cizinců na trh práce a podpora jejich ekonomické soběstačnosti. Integrace na pracovním trhu je zaměřena především na zvyšování znalostí a dovedností potřebných při hledání práce, na rekvalifikaci a jazykové kurzy. Tyto opatření jsou zaměřeny spíše na dlouhodobě a trvale usazené cizince. Občané Evropské unie se v přístupu na trh práce od občanů třetích zemí liší nutností pracovat na základě pracovního povolení. Dále je rozhodující institut trvalého pobytu, který umožňuje cizincům, pocházejícím z třetích zemí, pracovat bez pracovního povolení. „Odlišný legální status tak významně ovlivňuje možnosti integrace cizinců v jednotlivých dimenzích.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:29). „Občanství Evropské unie a trvalý pobyt občanů třetích zemí tak výrazným způsobem přispívají k podpoře strukturální integrace cizinců.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:30)

Interaktivní dimenze integrace

Interaktivní dimenze integrace představuje integraci cizinců na mikrosociální úrovni. Na této úrovni se integrace projevuje „v sociálních kontaktech se členy hostitelské společnosti, v jejich charakteru, kvalitě a četnosti.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:32). Vztahy s majoritní společností rozdělují Rákoczyová a Pořízková (2009) do dvou skupin: jednak mohou mít charakter blízkých, neformálních až intimních (tzv. primárních, jako jsou vztahy se sousedy, přáteli a známými), a nebo mohou být formalizované, resp. institucionalizované (např. účast v různých organizacích a spolcích).

Rozvoj sociálních vztahů je klíčovým pro budování sociálního kapitálu, který jinými slovy představuje síť kontaktů, které může cizinec mobilizovat pro svoji potřebu. Velikost sociálního kapitálu však není dána jen množstvím kontaktů v této síti, ale také velikostí ekonomického, kulturního a symbolického kapitálu členů dané sítě. Rákoczyová a Pořízková (2009) (dle Aldridge et al. 2002 in Goodson a Phillimore 2008) mluví o třech typech sociálního kapitálu budovaného přistěhovalci v hostitelské společnosti:

- 1) *vnitroskupinový* („bonding“)² - je vytvářen prostřednictvím silných pout uvnitř určitých skupin, zejména v rámci rodin a etnických skupin;
- 2) *přemošťující* („bridging“) - vychází z relativně méně silných vztahů, které však překračují hranice jedné etnické nebo příbuzenské skupiny;
- 3) *spojovací* („linking“) - představuje kontakty mezi osobami na různých pozicích v mocenské a sociální struktuře společnosti (např. kontakty na osoby, které mají vliv)

V této souvislosti Rákoczyová a Pořízková (2009) upozorňují na to, že tendence cizinců vytvářet vnitroskupinový sociální kapitál, např. v podobě etnických enkláv, může na začátku podporovat sociální integraci a zajišťovat ochranu proti sociální izolaci. Avšak současně může bránit získávání kontaktů s domácí populací, učení se jazyku a získávání kulturních kompetencí. Jednostranný rozvoj silných vnitroskupinových vazeb pak inhibuje komplexní sociální integraci a je spojen s dalšími riziky a negativními dopady. Bosswick, Heckmann 2006 (In. Rákoczyová, Trbola 2009) Uzavření se do etnických enkláv není vždycky záležitost preferencí jedince, ale také může být vynucená. Výrazným faktorem, ovlivňujícím sociální integraci přistěhovalců je postoj majority, který v její interaktivní dimenzi se projevuje zvláště výrazně. „Negativní postoje majority (rasismus) v kombinaci se špatnými pracovními podmínkami a obecně nízkou kvalitou života přistěhovalců mohou vést k jejich uzavření do etnicky vymezených sociálních sítí“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:33). Uzavřenost a předsudky na straně majority spolu s negativními postoji vůči cizincům omezují možnost vzniku a rozvoje sociálních sítí a tzv. „přemošťujícího“ sociálního kapitálu, jehož existence je spojená s „atributy jako je vzájemnost, reciprocita a důvěra“ (opak. cit Rákoczyová, Pořízková 2009)

---

2 Někdy překládaný jako „svazující“ typ sociálního kapitálu

Identifikační dimenze integrace

Identifikační dimenze integrace představuje psychologickou stránku sociální integrace cizinců – představuje procesy spojené se subjektivním vnímáním příslušnosti k hostitelské společnosti a redefinici hranice mezi „oni“ a „my“ (Rákoczyová, Pořízková 2009). Při identifikaci jedinec vnímá sebe a společenský útvar, v němž žije, jako jednotku. „Identifikace pak vyjadřuje myšlenkový a emocionální vztah mezi jednotlivcem a sociálním systémem jako celkem; příkladem může být národní hrdost nebo pocit „my“ ve vztahu k určité skupině nebo k ostatním členům společnosti.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009). Identifikace se projevuje ve formě loajality v pocitu solidarity vůči společnosti a jejím institucím, na základě ztotožnění se s touto společností.

Identifikační integrace je úzce spojená s otázkou identity přistěhovalce, která se mění v návaznosti na migraci při usazování se v nové společnosti. Ačkoliv individuální identita nikdy není dána příslušností k jedné skupině, ale je výslednicí příslušností k řádu sociálních skupin, součástí identity může být stejně tak příslušnost ke společnosti v zemi původu i ke společnosti hostitelské. Tak koncept transnacionální migrace předpokládá vytváření dvou paralelně existujících identit, tzn. že cizinec, který si při migraci zachovává transnacionální sociální vazby a zároveň se integruje do přijímající společnosti, si vytváří dva nebo více „domovů“ a národních identit. V procesu integrace je tedy původní identita doplňována novými prvky a tím dochází k její proměně. Stejně jako u ostatních dimenzí sociální integrace, identifikační dimenze je taky úzce spojená s postojem majority. Právě majoritní společnost určuje kritéria členství a vymezuje hranice mezi „oni“ a „my“.

Kulturní dimenze integrace

V této oblasti sociální integrace probíhají procesy akulturace. V zásadě jde o nabývání klíčových kompetencí, pro porozumění typickým situacím ve společnosti – jedná se o poznání a přizpůsobení se místním hodnotám, normám a vzorcům chování dané společnosti. K osvojování těchto kulturních dovedností patří i osvojení si jazyka dané země. Integrace pak spočívá v tom, že přistěhovalec si osvojuje roli, která se může stát součástí kultury daného lokálního prostředí, a bude danou společností přijatá a respektovaná.

Stejně jako u ostatních oblastí sociální integrace cizinců, nejde jen o přizpůsobení se na straně přistěhovalců, ale také o postoj majority ke kulturním odlišnostem. V literatuře se zmiňuje, že kulturní integrace totiž neznamená automatické potlačení původních kulturních identit. Úspěšnost integrace proto do značné míry ovlivňuje postoj majority k odlišnostem a schopnost přijímající společnosti akceptovat nové kulturní prvky. Co se týká české společnosti, tolerance vůči nově přicházejícím kulturním prvkům je nízká, dle posledních průzkumů veřejného mínění skoro každý druhý Čech nesouhlasí s tím, že cizinci obohacují českou kulturu (46 % dotázaných) a dvě pětiny dotázaných Čechů si myslí, že cizinci ohrožují způsob života Čechů (42%) viz. tabulka 1 (data

CVVM 2015a).

Úspěšnost integrace stejně tak ovlivňují institucionální podmínky pro kulturní integraci (dostupnost jazykového a kulturního vzdělávání, přiznání práva na sdružování se v rámci kulturních, etnických nebo náboženských organizací). Ty zvláště v úvodních fázích urychlují integraci a umožňují lepší orientaci přistěhovalce v nové společnosti a seznámení se se základními hodnotami dané společnosti (Rákoczyová, Pořízková 2009). V řadě zemí představují tento mechanismus integrační kurzy pro cizince, kterými také prošli moji informátoři (většina v podobě jazykových kurzů). V České republice je v rámci integrační strategie kladen větší důraz na oblast jazykové integrace. Národní programy integrace se zaměřují primárně na jazykovou asimilaci, jako vstupní předpoklad další pracovní, vzdělávací a občanské integrace. V posledních letech dokonce platí, že základní znalost češtiny se jeví jako podmínka k udělení trvalého pobytu přistěhovalcům ze třetích zemí.³ Postupně dochází však k rozvoji služeb, zaměřených na orientaci cizinců v nové společnosti (např. vytvoření informativních internetových stránek – www.domavcr.cz). V rámci integrační politiky České republiky jsou také podporovány různé spolky, fungující na krajanském základě a sdružující cizince a Čechy, které jsou mimo jiné zaměřeny na udržování vlastních kulturních zvyků menšin.

---

3 Zákon o pobytu cizinců na území ČR (326/1999 Sb.); povinnost prokazovat znalost češtiny na úrovni A1 v platnosti od 1. 1. 2009

Jazyk

Jazyk jako mocenský nástroj

Jazyk je v rámci sociálních věd v mnoha směrech klíčový k pochopení naší sociální reality. V sociálních vědách byl pohled na funkci jazyka nejdřív jednosměrný - mluvčí byl autonomním autorem popisu. Jazyk byl tak nástrojem, kterým společnost může popisovat prostředí kolem sebe – své názory, pocity, postoje. Moderní věda však v jazyce spatřila moc spoluutvářet realitu a lingvistika se stala pomocným oborem k popisu a vysvětlení sociálních procesů a mechanismů. Hlavním předpokladem studia jazyka v práci Kopkáše (2011) je to, že jazyk je nejen znakovým systémem a prostředkem, který společenskou interakci umožňuje, ale do zásadní míry tuto interakci také ovlivňuje, utváří a omezuje, což může probíhat i bez aktivního vědomí zúčastněných. Ze způsobu užívání jazyka můžeme analyticky odlišit kategorie jednání, typy aktérů, skupinové vztahy a sociální statusy. Zkoumání jazyka umožňuje odlišení sociálních skupin a jejich strategie soužití a vyrovnávání se v místech kulturních kontaktů a kontaktů jazyků.

Jazyk se dostává do popředí zájmu, protože je přítomen ve všech aspektech symbolické interakce – a skrz jazyky probíhá podstatná část všeho, co můžeme později analyzovat jako sociální. Sociální vědy zajímá, jaké jsou vzorce a vztahy, které z jazykové komunikace vznikají a jaký mají tyto jazykové vzorce vliv na společenské uspořádání a vnímání světa (Kopkáš, 2011).

Kopkáš (2011) ve své práci tematizuje hegemonii jazyka majoritní společnosti. Jazyk vymezuje pozici jednajícího a komunikujícího jedince v sociálním poli ve vztahu k druhým. Skupina dominantní tak zavazuje ostatní skupiny, aby používala její jazyk. Lze v něm obsáhnout a udržovat symbolickou dominanci kulturní skupiny jednoho jazyka nad druhou a způsob užívání jazyka odráží příslušný status každého účastníka komunikace. Jazyk se tak stává mocenským nástrojem, je výrazem moci a legitimizace moci. V české společnosti čeština bezesporu udržuje symbolickou nadvládu ve veřejném prostoru, i když musí čím dál tím víc vypořádávat s konkurenčními jazyky, které přináší migranti zvláště z první generace.

Jazyk je chápán jak cizinci, tak hostitelskou zemí, jako důkaz integrace. To je indikátor, podle kterého se pozná, zda je člověk ochotný se začlenit do společnosti, či nikoliv. Kopkáš (2011) cituje Rakouskou studii Wodaka, Hirsche a Mittene z roku 1999, na jejíž příkladě můžeme sledovat natolik významný je jazyk pro integraci. Z rozhovorů s rakouskými občany o tom, co tvoří rakouskou identitu, se autoři přesvědčili o důležitosti jazykové kompetence. Rakušané jsou v tomto ohledu proti bilingvistu a jsou natolik citliví na jazyk, že si přejí, aby jazyk byl foneticky identický s jejich jazykem. Jazyk je v tomto ohledu natolik významný, že v okamžiku, když si cizinec osvojí foneticky dobře jejich jazyk, už neidentifikují žádnou etnickou a rasovou odlišnost. Úplná asimilace do většinové společnosti nutně předpokládá zapojení do většinového jazyka.

Z tohoto důvodu pro Kopkáše (2011) byly především zajímavé kontakty mezi jazykovými komunitami. „Tam, kde se má zachovat sociální smír a rozvíjet spolupráce mezi jazykovými komunitami, je pro jednotlivce i skupiny výchozí podmínkou schopnost si porozumět“ (Kopkáš 2011: 19) Ačkoliv jazyk je klíčový pro soužití různých skupin ve společnosti, někteří autoři ho nechápou jako jeden z prvků integrace, ale jako predispozici integrace. Jazyk je pro Kopkáše (2011) primárním faktorem asimilace, který migrant má ve své moci ovlivnit. Prvním krokem k mezikulturnímu porozumění jsou jazykové kompetence. Tím pádem jazyk je prerekvizitou pro všechny dimenze asimilace, které formulují Bosswick a Heckmann (2006). V tomto přístupu se Kopkáš (2011) liší od samotných autorů teorie i dalších badatelů, kteří jazyk přiřazují k jedné z dimenzí integrace. Například D. Tollarová (2006), přiřazuje jazyk k strukturální dimenzi integrace, i když P. Klvačová (2006), ho chápe jako součást kulturní dimenze integrace.

Jazyk a integrace

Klvačová (2006) ve svém výzkumu navazuje na Heckmannovu (2006, In Rákoczyová, Trbola 2009) myšlenku, že jazyk je součástí kulturní dimenze integrace. „Mezi nejvýznamnější sféry kulturní integrace patří rozvoj jazykových kompetencí, tedy osvojení jazyka majoritní společnosti.“ (Rákoczyová, Pořízková 2009:31) Ten je pak předpokladem pro rozvoj sociálních kompetencí a pro integraci do vztahů s majoritní společností. Podle Klvačové (2006) je jazyk nástrojem začlenění se do společnosti, ale zároveň je s tím spojeno trvalé symbolické zneuznání. Z jejího výzkumu vyplývalo, že toto zneuznání je vázано na přízvuk cizinců, který je prozrazuje jako cizince a tím jsou stigmatizováni. Klvačová uvažuje o jazyku také v rovině interaktivní, zaměřuje se především na sociální vztahy a navazování kontaktu, skrze které „ty druzí“ nas identifikují a posouvají do symbolického zneuznání.

Kopkáš uvažuje, že jazyk je nástrojem vyjednávání moci mezi menšinou a většinou. Uvažuje o aspektu nerovného vztahu na základě jazyka. Také Klvačová uvažuje o sociální nerovnosti mezi cizinci a většinovou společností, který se podílí na symbolickém zneuznání cizinců.

Skrze srovnávání se s ostatními cizinci, ruskojazyční informátoři ve výzkumu Klvačové (2006) uváděli, že jejich začleňování se do společnosti skrze český jazyk probíhá úspěšně. „Vedle úspěšného zvládnání češtiny jsem jako další významné součásti tohoto jejich integračního příběhu identifikovala vyprávění o úspěšném navazování sociálních kontaktů s Čechy a o úspěšném získávání pocitu přináležetosti k České republice coby domova nebo „druhému domova“ (Klvačová 2006). Většina informátorů se dobře naučila česky a dává najevo, že se považuje za plně integrované a je tak vnímána svým okolím.

Petra Klvačová (2006) došla k závěru, že cizinci vnímají jazyk, jako důležitý v rámci svého

začleňování do české společnosti. Z některých rozhovorů je patrné, že informátoři během své integrace do české společnosti měli pocit nerovnosti, který souvisí s jazykovými kompetencemi informátorů. Právě jazyk vnímali informátoři, jako něco, co je usvědčuje z odlišnosti a přispívá k nerovnosti. Nerovnosti se objevují nejen v zaměstnání, při hledání práce a vyřizování potřebných dokumentů, ale i v běžných každodenních situacích, kdy působí cizincův vzhled a schopnost dorozumět se (na ulici, v obchodě atd.). Informátoři reflektují, že jejich řeč je neustále prozrazuje coby „cizince“ a zároveň jim samotným vlastní přízvuk denně připomíná jejich „původní identitu“. Z toho vyplývá, že cizinci vnímají hranice jazykové integrace a nikdy nebudou plně integrováni s ohledem na jejich jazykové kompetence. „Pro většinu vypravěčů je zvládnutí českého jazyka jedním z nejdůležitějších potvrzení příslušnosti k české společnosti“ (P. Klvačová 2006) Jazyk je součástí úspěšného začleňování se do společnosti a jeho prostřednictvím přistěhovalci vyjadřují svou integraci, dávají najevo, že „sem patří“.

Tollarová (2006) je další badatelkou, která se věnovala dimenzím integrace, které jsou z hlediska cizinců v současné situaci v ČR důležité pro jejich začlenění do společnosti. Její pohled byl však jiný, nezaměřovala se předně na sociální integraci do společnosti a na nabývání kulturních prvků a vzorců chování, jak je tomu u Klvačové (2006). Tollarová (2006), která pracuje také s Heckmannovou teorií, nepovažuje jazyk za součást kulturní dimenze integrace, jako je tomu u dalších autorů (např. Rákoczyová, Trbola 2009, Heckmann 2006, Klvačová 2006), ale považuje ho za součást dimenze strukturální, protože jazyk je něčím, co umožňuje se zapojit do struktur společnosti. Podle ní není důležité pouze najít si práci a bydlení, ale také naučit se jazyk. Zdůrazňuje instrumentální pohled na jazyk a ve vztahu k jazyku formulovala, že patří k jedné ze tří klíčových proměnných, jak si zajistit existenci v hostitelské zemi. To znamená, že kromě jazyka je zde také práce a bydlení. Tedy že jazyk je cizinci chápán hlavně ve vazbě na ekonomické zabezpečení migrace.

Ve vztahu k strukturální dimenzi je pak podle ní jazyk klíčový pro úspěšné navazování vztahů s českou majoritou. Naopak z výzkumu autorky vyplývá, že cizinci reflektují, že komunikace v jazyce země původu vyvolává neoprávněnou představu sociální uzavřenosti. Od té se však informátoři v jejím výzkumu distancují. Tollarová (2006) dále upozorňuje na skutečnost, že ne všichni cizinci se učí jazyk. Zejména tam, kde je jazyk podobný. Například ruskojazyční se jazyk neučí a tím vzniká neadekvátní jazykový kód komunikace. O cizincích pocházejících z bývalého Sovětského svazu Tollarová (2006) tvrdí, že se někdy ocitnou v situaci, kdy se dostatečně nesnaží češtinu naučit a příliš spoléhají na podobnost ruštiny a češtiny. Avšak tento fakt je velmi omezuje při hledání zaměstnání, jsou pak většinou odkázáni na nekvalifikované práce nebo na práce s krajany.

Migrace

Historie migrace z Východu

Migrace ze Sovětského Svazu do Československa probíhala v několika vlnách od 20. let 20. století. První důvody migrace byly politické – místo bolševického Ruska migranti meziválečného období z první imigrační vlny si raději volili život v exilu. Praha, stejně jako Paříž a Berlín patřila při migraci mezi cílová města. Následně do socialistického Československa přicházela po druhé světové válce další skupina migrantů. Tato skupina byla už méně početná. Dle Bittnerové a Volkovové (2012) migrace v tomto období souvisela především se studiem sovětských občanů v Československu a naopak. Taková spolupráce vytvořila základnu pro další vlny migrace, a to vedlo například k uzavírání smíšených manželství, což bylo dalším častým důvodem migrace. Další specifickou skupinu tvořili různí poradci-specialisté, příslušníci sovětských vojsk, ale jejich pobyt byl vždy dočasný. Jako další skupinu migrantů můžeme vymezit ruskojazyčné migranty, kteří dostali občanství v období po „sametové revoluci“. Patří sem migranti, kteří zde už byly přítomni v 80. letech. anebo dorazili na počátku 90. let po uvolnění politických poměrů v obou státech. „Příslušníci této skupiny na dnešní den žijí v Česku kolem 20 let, většinou tu vystudovali a plně ovládají jazyk a kulturu země, kterou si zvolili za svůj domov. Všechny tyto skupiny jsou integrovány a jsou příslušníky ruské národnostní menšiny.“ (Bittnerová, Volkovová 2012: 148).

Od 90. let po rozpadu Sovětského svazu mluvíme o Rusech, Ukrajincích a Bělorusech zvlášť, přesto se veškeré tyto etnické skupiny v literatuře vyskytují i pod souhrnným názvem „ruskojazyční“⁴, čímž se myslí odkaz k jejich společné minulosti, kultuře, jazyku a pocitu vzájemné příslušnosti. Přes veškeré odlišné rysy v charakteru migrace cizinců z nástupnických států bývalého Sovětského svazu, stále zde zůstává velké množství společných rysů. V následujících odstavcích bych ráda rozebrala specifika migračních tendencí, mechanismů a důvodů příchodu ruských, ukrajinských a běloruských migrantů do ČR po roce 1989.

Když se zaměříme na *Ruské migranty* po roce 1989, uvidíme, že v 90. letech přichází nová vlna migrace z Ruské federace. (Bittnerová, Volkovová 2012). Tato vlna kontinuálně pokračuje až do současnosti. Na konci 90. let 20. století bylo patrné jisté snížení počtu migrantů, ale už na začátku 21. století se migrace prudce zvedla a noví ruští migranti zde žijí na základě dlouhodobých viz a trvalého pobytu. K 30.9.2012 pobývá v České republice 33 355 občanů RF⁵, z toho 14 942 s trvalým pobytem a 18 413 s jiným druhem povolení k pobytu (dle statistiky ČZÚ 2012). Dále je zajímavé, že toto číslo stále roste. Zájem o naturalizaci však není mezi Rusy tolik velký. (Drbohlav

---

4 Pojem ruskojazyční označuje a i ostatní národnosti, pocházející z bývalého Sovětského svazu. Do ČR stejně tak migrují ruskojazyční z Kazachstánu, Moldavska, Arménie, Ázerbájdžánu, Kyrgyzstán a pod., ale s ohledem na můj výzkum, se věnuji pouze Rusům, Ukrajincům a Bělorusům.

⁵ RF – Ruská federace

2010) Někteří finančně zajištění Rusové Českou republiku chápou jako destinaci v rámci Evropské unie. Taková migrace se stává typem lifestylové migrace, která je financována z prostředků země původu. Tímto způsobem si Rusové v ČR vytvářejí alternativní život, který balancuje mezi Ruskem a ČR. Jiní sem směřují svoje rodiny, aby jim zajistili komfort života a bezpečí. Láká je prostředí, které jim vyhovuje, zdejší klid, bezpečnost a trávení času západním způsobem. Taková migrace je zaměřena na nabývání kulturního kapitálu. Přesto tuto skupinu nelze generalizovat na všechny příslušníky ruskojazyčné etnické menšiny, velká část Rusů imigruje, aby v ČR získala ekonomický potenciál. K. Sládek (2010) mluví o dalších typech Ruské migrace po 90. letech 20. stOletí. Kromě lifestylové migrace vymezuje také pracovní (jejíž důvodem byla nestabilita po rozpadu SSSR, kvůli níž Rusové museli hledat alternativní možnosti svého uplatnění), migraci za vzděláním (kterou však považuje za „neimigrační“ kvůli jejímu dočasnému charakteru), a na migraci z psychologického důvodu (která často souvisí s dospíváním, hledáním své identity, kdy cílem migrujícího je změna prostředí).

Migrace *Ukrajinců* od začátku milénia se postupně zvyšovala. Početně klesla po roce 2008 kvůli hospodářské krizi, a v současnosti počet příslušníků Ukrajinské menšiny na území ČR nadále roste. (ČSÚ 2012) Tato skupina se vyznačuje tendencí k nabývání trvalého pobytu a naturalizaci, avšak její příslušníci si přesto zachovávají ukrajinskou příslušnost. (Drbohlav 2010) Zatímco u Rusů a Bělorusů mezi nejčastější účely patří sloučení s rodinou a usídlení a až po nich následuje podnikání a zaměstnání, u Ukrajinců, zvláště ze západní částí Ukrajiny, je na prvním místě migrace pracovní. Účely pobytu jsou tedy zaměstnání a podnikání na živnostenský list (Korecká, Šmidová, 2012). Většinou jde o tzv. cirkulační migraci, kdy migranti neusilují o trvale usazení v cílové zemi, ale v zahraničí zůstávají jen krátkodobě a „pomocí vydělaných prostředků se snaží zvýšit svůj sociální a ekonomický status v mateřské zemi“ (Leontiyeva, Nečasová, 2009: 119).

Od 90. let pozorujeme stejně tak nárůst *Bělorusů*. Snížení migrace následovalo kolem roku 2000, kdy ČR vypověděla dohodu o bezvízovém styku s Ruskem, Běloruskem a Ukrajinou. Následně se počet Bělorusů začal mírně snižovat až po roce 2010. V současnosti se skupina běloruských migrantů na území ČR stabilizuje, počet Bělorusů s povolením k trvalému pobytu neustále roste. (Korecká, Šmidová 2012) Z hlediska účelu pobytu představují Bělorusové rozmanitou skupinu. Významná část má povolení k pobytu za účelem sloučení se s rodinou. Jedná se tedy o příbuzné již zde usazených Bělorusů, jiných cizinců či Českých občanů. Kromě ekonomických a rodinných důvodů jsou zde zastoupení taky imigranti z politických důvodů – azylanti (Korecká, Šmidová 2012) Jako pull faktory pro Bělorusy autorky uvádějí na jedné straně nabídku nekvalifikované a méně placené práce, kterou nechtějí vykonávat příslušníci majority, na straně druhé velký prostor pro podnikání a uplatnění dosažené kvalifikace. Dalšími faktory jsou geografická poloha, členství v EU, a stabilní ekonomika, a dále jazyková a kulturní blízkost.

Ruskojazyční v ČR

Hlavním centrem ruskojazyčné cizinecké komunity je Praha. Imigranti po roce 1990 se koncentrují ve vysokém počtu ve třech městských centrech: v Praze, Brně a Karlových Varech. Tyto skupiny se však liší jak charakteristikami sociálními, tak uplatněním na pracovním trhu. (Bittnerova, Moravcová 2012)

Ruskojazyčná cizinecká komunita je v ČR nejpočetnější a nabízí pro nové migranty zázemí vlastní ruskojazyčné sociální sítě. Ruskojazyční se angažují do různých spolkových aktivit. Část migrantů si vytváří uzavřené a izolované komunity žijící vlastní subkulturou. Zachovávají si svoji původní identitu a díky informační propojenosti mohou mentálně žít v původní zemi (Sládek, 2010). Rusové vytvářejí vlastní sociální sítě, a jejich strategie konstituovat „rassijskuju zarubež“⁶ podporuje vznik etnické ekonomiky. Od druhé poloviny 90. let v ČR se začala formovat specifická „postsovětská etnická ekonomika“. Jsou to Ukrajinci, Bělorusové a Rusové, kteří začali preferovat pro své firmy zaměstnávání především občanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. V současné době funguje velké množství firem, které se zaměřují na služby pro občany postsovětských republik (např. právní poradenství, realitní služby a ubytovací kanceláře). (Korecká, Šmidová 2012). Proces izolovanosti nelze však v žádném případě generalizovat. Sociální a ekonomická situace ruskojazyčných na území ČR je velmi různorodá. Z pohledu teorie „dvojitýho trhu“ migranti, kteří přijeli bez kapitálu, musejí začínat v „druhém trhu“, který je „fyzicky namáhavý a nevyžadující kvalifikaci, špatně placený a odmítaný majoritním etnikem“ (Sládek, 2010: 49). Snaží se však se z něj vymanit a konkurovat majoritní společnosti na „prvním trhu“, který „se charakterizuje stabilitou a možností kariérního růstu“ (Sládek, 2010: 49), což se jim většinou daří. K tomu je ovšem nutné, aby opustili migrační síť, která jim takový profesní růst nedovoluje.

Příslušníci skupiny ruskojazyčných vykazují rozdíly v jejich zastoupení na pracovním trhu. Podle klasifikace zaměstnání KZAM⁷, se situace občanů Ukrajiny, Běloruska a Ruska liší. U *Ukrajinců a Bělorusů* k roku 2009 bylo nejvíce osob zaměstnaných jako pomocní a nekvalifikovaní pracovníci a jako řemeslníci, kvalifikovaní výrobci a opraváři. Na třetím místě byly vědci a odborní duševní pracovníci. U příslušníků Běloruska však podíl na nekvalifikované práci je menší, než u Ukrajinců. U státních příslušníků *Ruské federace* největší podíl je v oblasti vědců a odborných duševních pracovníků, a také v technické, zdravotnické a pedagogické oblasti. Osoby zaměstnané jako nekvalifikovaní dělníci jsou na třetím místě. Zde je nutné však připomenout, že jejich zaměstnání často neodpovídá jejich vzdělání v zemi původu. (Z.Korecká, M. Šmidová 2012)

Míra integrovanosti ruskojazyčných na území ČR se různí. Ti, kteří se přestěhovali v období První republiky, jsou jako potomci prvorepublikové emigrace v převážné většině dobře integrováni.

⁶ Rassijskaja zarubež- překlad z ruštiny „Ruské zahraničí“

⁷ KZAM - číselník, používaný pro klasifikaci zaměstnání, který byl vytvořen za účelem mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů.

K. Sládek (2010) uvádí, že pro postsovětskou migraci platí jiná situace: migranti zažívají kulturní šok a zdůrazňují velkou odlišnost české a ruské mentality. Ve výsledku někteří z ruskojazyčných si jako adaptační strategií volí chránění původní identity, proto se neučí český jazyk, ani se nezajímají o dění ve společnosti. Neplatí to však v žádném případě pro všechny. Například děti migrantů procházejí druhotnou individualizací a úplnou asimilací při souběžném opouštění původní kulturní identity. Stejně tak nově přicházející Rusové, kteří zde začínají od nuly a jsou ekonomicky nezajištěni, se velmi rychle dokáží prosadit a získat vysokoškolské vzdělání (Sládek 2010).

Migrace ze zemí bývalého Sovětského svazu za účelem studia

Součástí migrace z Ruska a obecně ze zemí bývalého Sovětského svazu jsou i studenti, kteří zde chtějí akumulovat svůj lidský kapitál. Z většiny jsou financováni svými rodinami, které očekávají, že tato investice bude velkým přínosem pro studenta i pro ně. Část z nich migraci chápe jako způsob etablovat se v zemi Evropské unie. (Rákoczyova, Trbola 2009) Podle Ludmily Kopecké (2012) patří k hlavním motivům migrace mladých lidí kulturní i geografická blízkost, bezplatné studium a prestiž evropského vzdělání. V porovnání se zemí původu je studium na vysoké škole v Česku podle autorky také ekonomicky výhodnější než doma.

Počet ruskojazyčných studentů v ČR se stále zvyšuje. Podle statistik ČSÚ z roku 2011 („Cizinci v ČR 2011“) počet východoevropských studentů od roku 2003/2004 vzrostl téměř třikrát. Podle informací ČSÚ cizinci studují především v bakalářských a magisterských studijních programech prezenční formou a tvoří 9,5 % všech studentů veřejných a soukromých vysokých škol. Z důvodu stále většího přílivu zahraničních studentů se v Česku rozvinul trh s firmami, nabízejícími výuku češtiny, pomoc při administrativních úkonech a přípravu na přijímací zkoušky.

Pokud se jedná o příjezd ruskojazyčných studentů, je to tzv. asistovaná migrace, která tyto služby zajišťuje. Asistovaná migrace spočívá v tom, že si studenti za takové služby platí poměrně velké částky a proces adaptace na cizí prostředí je sprostředkován agenty takto specializovaných firem. Aby ruští studenti mohli udělat přijímací zkoušky, navštěvují většinou po příjezdu jazykový kurz, jehož cena se pohybuje od 4 000 eur za rok, ubytování pak stojí od 200 eur na měsíc. „Většinou student musí zaplatit vše najednou, aby dostal vízum. To činí minimální vstupní náklady kolem 6000 eur. Studium v ČR je poměrně nákladná záležitost, a to i na veřejné škole. Pokud jsou studenti posláni do zahraničí rodiči, hradí rodiče také náklady. Někteří studenti, kteří přijíždí z vlastní iniciativy, si ale na náklady spojené s počáteční fází a po příjezdu dlouho šetří, a proto se rychle snaží se zařadit na český pracovní trh. Většinou jde o studenty, kteří už absolvovali vysokoškolské vzdělání v Rusku“ (Kopecká, 2012: 2)

Nikde není stanoveno, jaké úrovně znalosti českého jazyka by měl zahraniční student dosáhnout, aby mohl studovat na české VŠ. Kritéria si stanovuje každá vysoká škola sama podle

svého uvážení. Předpokládá se ovšem , že přijímací zkoušky musí zahraniční student v češtině zvládnout. Z toho vyplývá, že „nejnáročnější požadavky jsou v první řadě na zájemce o studium bohemistiky. V těsném závěsu jsou obory, kde se s jazykem pracuje, jako je především žurnalistika. Následují ostatní humanitní obory, přírodní vědy a nakonec technika“. (Doubrava, 2003)

Vztah občanů ČR k cizincům

Vztah Čechů k ruskojazyčné menšině je po sametové revoluce problematický. Ruští migranti především upozorňují na negativní postoje Čechů, kteří jim stále připomínají rok 1968. Stejně tak pro postoj majority jsou charakteristické xenofobie českých občanů vůči cizincům, spojování ruskojazyčných migrantů s „ruskou mafí“ a směšování národů, pocházejících z bývalého Sovětského svazu. Například z rozhovorů, uskutečněných Koreckou a M. Šmidovou (2012) je patrné, že pro většinu české společnosti je obtížné identifikovat Bělorusy mezi ostatními cizinci, kteří pocházejí z nástupnických států bývalého Sovětského svazu - všichni pro ně představují skupinu, označovanou jako ruskojazyčná.

Výsledky výzkumu veřejného mínění, zaměřeného na vnímání cizinců žijících dlouhodobě na území České republiky z roku 2014 ukazují, že v ČR převládá negativní postoj vůči cizincům a existují četné stereotypy vůči nim. Cizinci jsou příčinou nárůstu kriminality (66 %) a zvyšují celkovou nezaměstnanost (65 %). Nesouhlas s těmito výroky vyjádřila pouze přibližně desetina dotázaných. Nadpoloviční většina českých občanů se domnívá, že cizinci dlouhodobě žijící v ČR znamenají zdravotní riziko (57 %), že cizinci ohrožují způsob života Čechů si myslí dvě pětiny dotázaných (42 %). Převážná část české veřejnosti nesouhlasí s tím, že cizinci obohacují českou kulturu (46 % dotázaných), přispívají k řešení problému stárnoucí populace (39 %) a přispívají k rozvoji hospodářství (42 %). (data CVVM 2015a)

Navíc veřejnost projevuje značně diferencovaný postoj vůči přistěhovalcům dle jejich původu: zatímco vůči Slovákům (84 %) mají Češi relativně pozitivní vztah, příslušníky ostatních národnostních menšin hodnotí výrazně negativněji. U Rusů (19 %), Ukrajinců (15 %), Rumunů (10 %), Albánců (6 %) a Arabů (5 %) antipatie tvoří relativně největší část odpovědí, což svědčí o výrazně negativním postoji České společnosti k přistěhovalcům v české společnosti. (data CVVM 2015b).

V posledních letech tolerance Čechů vůči zvyklostem a životnímu stylu dlouhodobě nebo trvale žijícím zde cizincům stále klesá. Výzkum CVVM (2015a) ukázal, že: „V porovnání s předcházejícími výzkumy (viz. tabulka 2) představují aktuální výsledky dosud nejvyšší tlak na co největší přizpůsobení se cizinců našim zvyklostem od roku 2003, s jedinou výjimkou roku 2008, kdy byly zjištěné výsledky srovnatelné. Názor, že cizincům by mělo být v České republice umožněno žít zcela dle jejich zvyklostí, zůstává po celou dobu sledování spíše marginální.“ Sedm z

deseti Čechů (70 %) zastává názor, že cizinci by se měli co nejvíce přizpůsobit místním zvyklostem, více než čtvrtina občanů (27 %) hovoří o nutnosti částečného přizpůsobení a pouhá 2 % obyvatel ČR toleruje právo cizinců žít podle svých zvyklostí. (opak. cit)

Tabulka 1: Vztah k národnostním skupinám žijícím v ČR

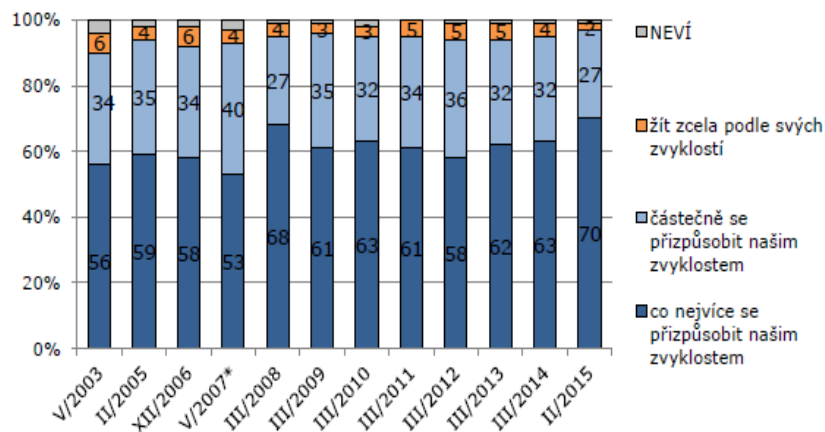
	1	2	3	4	5	průměr
Češi	52	36	10	1	0	1,59
Slováci	43	41	13	2	0	1,76
Poláci	13	41	31	9	3	2,47
Řekové	8	29	40	12	3	2,72
Němci	7	31	35	21	4	2,82
Židé	6	25	42	12	5	2,83
Maďaři	5	25	44	14	4	2,88
Bulhaři	4	23	44	18	3	2,95
Vietnamci	3	23	42	22	9	3,11
Srbové	2	17	41	21	8	3,19
Číňané	2	15	42	25	9	3,25
Rusové	3	16	38	28	12	3,31
Ukrajinci	2	13	36	32	14	3,44
Rumuni	1	9	34	33	14	3,55
Albánci	1	5	30	33	20	3,74
Arabové	1	4	20	38	32	4,02
Romové	1	3	13	31	51	4,30

Pozn.: Dopočet do 100 % v řádcích tvoří odpovědi „neví“. Respondenti své sympatie či antipatie vyjadřovali pomocí pětibodové škály, na které bod 1 znamenal „velmi sympatičtí“, 2 „spíše sympatičtí“, 3 „ani sympatičtí, ani nesympatičtí“, 4 „spíše nesympatičtí“ a 5 „velmi nesympatičtí“. V tabulce jsou národnosti srovnány podle pořadí tak, jak se umístily v průměru podle oblíbenosti.

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., Naše společnost 2. – 9. 2. 2015, 1069 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Tabulka 2 Přizpůsobení se cizinců životním zvyklostem Čechů – časové srovnání v %

Graf 2: Přizpůsobení se cizinců našim životním zvyklostem – časové srovnání (v %)

Pozn.: *) V roce 2007 byla otázka položena v odlišném znění: „Cizinci by se v ČR měli: co nejvíce přizpůsobit našim životním a kulturním zvyklostem; v některých věcech se přizpůsobit našim životním a kulturním zvyklostem; mít možnost žít zcela podle svých životních a kulturních zvyklostí?“

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i., Naše společnost.

Metodologie

Cíl výzkumu

Na základě prostudované literatury jsem vymezila několik skutečností, které jsou pro můj výzkum podstatné: migrace ruskojazyčných studentů do ČR je asistovaná (většinou v podobě jazykových kurzů), jazyk se chápe jako nástroj manipulace či vyjednávání moci, česká majorita má negativní postoje vůči cizincům. Na základě těchto východisek jsem vymezila jazyk, jako nástroj vyjednávání si pozic ve společnosti. Tím pádem se jazyk v případě ruskojazyčných migrantů jeví jako predispozice pro integraci do české společnosti. Je to nástroj, který vyjednává vzájemný vztah mezi minoritou a majoritou. Můžeme zde mluvit na jedné straně o určitém symbolickém zneuznání, o kterém mluví Klvačová (2006), kdy jazyk stigmatizuje cizince ve společnosti. Na straně druhé můžeme mluvit o jazyku jako o instrumentu, jako o součásti strukturální dimenze integrace.

Na pozadí takového chápání mocenského potenciálu jazyka, mě zajímá reflexe jazyka, jako jedné z komodit, kterou si „kupují“ ruskojazyční studenti, kteří přichází do České republiky v rámci asistované migrace. Cílem mého výzkumu je zjistit: *„Jak je reflektován jazyk ruskojazyčními migranty z hlediska vyjednávání jejich pozice v České republice“*

Výzkumné otázky

Hlavní výzkumnou otázku jsem naformulovala následně: „Jak je reflektován jazykový kód v kontextu integrace u ruskojazyčných imigrantů během prvních několika let života v české společnosti?“

Na tuto otázku jsem se snažila odpovědět prostřednictvím čtyř, užeji naformulovaných otázek:

Jaký význam přikládají cizinci znalosti českého/ruského/popř. dalšího jazyka? Jakou úroveň znalostí považují za důležitou a proč? (Co studenty motivovalo ke studiu češtiny kromě studia na české VŠ, jakou roli hraje momentálně čeština, ruština angličtina a případně další jazyky v jejich životě. Proč je třeba se jazyky učit?)

Jaké volí strategie, aby obstáli v sociálním prostoru? (Je-li opravdu ruština dominantní v jejich životě, usilují-li ruskojazyční migranti o větší kontakt s Čechy pro rychlejší získání jazykových kompetencí a učení se kulturním prvkům)

Jak se objevuje čeština v různých kontextech komunikace: ve verbálním, v psaném, slyšená řeč? (Upřednostňují-li ruskojazyční češtinu nebo další jazyky v TV, hudbě, v nadávkách, v intimním jazyce, s krajany, s dalšími cizinci kteří umí česky. Čím je to dáno? Neovládají češtinu dokonale? (negativní důvod) Chtějí zachovat vazby se svou kulturou, chtějí se naučit lépe česky, tj.

pozitivní důvod?)

Jak se udržuje mateřský jazyk? V jakých kontextech se používá? (podobně jako v otázce č.3)

Kritéria pro výběr výzkumného vzorku

Do výzkumu jsem zahrнула osm informátorů, ruskojazyčných migrantů, jejichž pobytový status je definován pobytem za účelem studia, z nich pět žen a tři muži. Výběr vzorku je účelový, protože výběr informátorů byl v první řadě určen na základě kritéria původu přistěhovalců (příslušnosti k ukrajinské, ruské a běloruské skupině cizinců, tedy informátoři pocházejí ze zemí bývalého Sovětského svazu). Vzorek je homogenní, jde o skupinu studentů, kteří mají ruštinu jako mateřský jazyk a mají tak pocit vzájemné sounáležitosti (také na základě společných dějin a kultury). U vysokoškoláků „z východu“ je tak imigrační příběh velmi podobný a proto jsem se nechtěla ve svém výzkumu omezovat jenom na jedno etnikum, např. na Rusy. Informátory jsem vyhledávala individuálně, pomocí osobních kontaktů na základě kritérií, relevantních pro výzkum. Informátoři se volili ze studentského prostředí, protože druhým kritériem pro vzorek je studium na vysoké škole. Studenti cizinci mají do jisté míry stejný integrační příběh a prošli stejnou zkušeností (pro integraci využili jazykový kurz a už během druhého roku pobytu v ČR nastoupili do prvního ročníku vysokých škol, kde následně studovali). Přesto, že jiné výzkumy tvrdí, že migranti z bývalého SSSR neradi volí jazykové kurzy (např. výzkum Rákoczyové a Trboly (2009:142) „...kurzy se především u respondentů ze slovanské jazykové oblasti netěšily velké popularitě...“, z vlastní zkušenosti vím, že pro studenty jsou roční přípravné kurzy téměř jedinou možností, jak se rychle naučit jazyk na úrovni, dostatečné pro přijímací zkoušky.

Abych zajistila homogenitu vzorku, zaměřila jsem se na studenty, žijící v České republice 4-7 let. Při takové délce pobytu už v ČR pobývají dlouhodobě a mají tak dostatečné zkušenosti s životem v ČR. Koncepce integrace cizinců definuje jako cílovou skupinu opatření cizince, kteří v Česku pobývají déle než rok (Rákoczyová, Trbola 2009:37). S ohledem na to, že jde o studenty, nejmladšímu informátorovi je 22 let, nejstaršímu 31 let. Do vzorku byli zahrnuti muži stejně jako ženy, protože pohlaví není vzhledem k tématu relevantní. Stejně tak jsem nebrala v úvahu místo původu v bývalém SSSR, etnický původ a sociální status rodin v zemi původu. Ve výzkumu jsem se zaměřila na hlavní město Prahu, a studie se odvíjela od tohoto lokálního prostředí.

Charakteristika informátorů

Pro zachování anonymity jsou jména komunikačních partnerů a partnerek změněny a z toho samého důvodu neuvádím místo studia.

Dasha

Dashi je 24 let, pochází z Krasnojarsku, z Ruska. Studuje prezenčně humanitní školu v Praze, a v České republice žije sedmým rokem. Po příjezdu do ČR prošla ročním jazykovým přípravným kurzem v Praze. Mluví česky na úrovni B2. Je svobodná. Mluví plynule rusky, anglicky a česky.

Sasha

Sashovi je 24 let, pochází z Krasnojarsku, z Ruska. Studuje prezenčně bakalářské studium lingvistiky v Praze. V České republice je sedmým rokem. Po příjezdu do ČR prošel ročním jazykovým přípravným kurzem v Praze. Mluví česky na úrovni C1. Má ruskou partnerku. Mluví plynule rusky, anglicky a česky.

Anya

Aně je 22 let, pochází ze Záporoží, z Ukrajiny. Studuje prezenčně bakalářské studium na humanitní škole v Praze, bydlí v České republice pátým rokem. Během svého pobytu v Praze se provdala za Američana a mají spolu rodinu. Pracuje v hotelu jako manažerka. Po příjezdu do ČR prošla ročním jazykovým přípravným kurzem v Praze, který byl organizován do malých skupin studentů. Mluví plynule česky na úrovni B2, má dobrý přízvuk. Stejně tak mluví plynule anglicky, rusky, ukrajinsky a francouzsky na základní úrovni.

Lena

Leně je 22 let, pochází ze Záporoží, z Ukrajiny. Studuje prezenčně bakalářské studium na humanitní škole v Praze. V ČR je pátým rokem. Po příjezdu do ČR prošla ročním jazykovým přípravným kurzem v Praze, který byl organizován do malých skupin studentů a mluví česky na úrovni B2. Má ruského partnera. Mluví plynule rusky, česky, anglicky a ukrajinsky.

Alena

Aleně je 27 let, pochází z Petrohradu, z Ruska. V České republice je čtvrtým rokem, a před tím, než se sem přestěhovala, byla v Praze na stáži. Vystudovala češtinu na VŠ v Petrohrade. Momentálně studuje bakalářské studium prezenčně na humanitní škole v Praze a dálkové doktorské studium na humanitní škole v Brně. Bydlí v Praze se svým ruským přítelem. Doučuje dětem angličtinu a češtinu. Mluví plynule rusky, česky a anglicky.

Roma

Romovi je 27 let. Pochází z Petrohradu, z Ruska. V České republice je pátým rokem. Před svým příjezdem do České republiky zde absolvoval několik studijních pobytů. Vystudoval češtinu

na VŠ v Petrohradě. Momentálně studuje humanitní školu v Praze. Navštěvuje také právnické kurzy na jiné fakultě pro zlepšení své kvalifikace. Má svoji firmu a podniká. Má ruskou partnerku. Mluví česky skoro bez přízvuku na velmi dobré úrovni, mluví plynule rusky, anglicky a francouzsky na základní úrovni.

Nastya

Nastě je 22 let, pochází z Minsku, z Běloruska. Studuje bakalářské studium prezenčně na technické škole v Praze. V České republice žije čtvrtým rokem. Po samostudiu češtiny v Bělorusku přijela do ČR, kde prošla ročním jazykovým kurzem v Poděbradech. Má běloruského partnera. Mluví plynule česky, rusky, bělorusky a anglicky na dostačující úrovni.

Artur

Arturovi je 30 let, pochází z Ekaterinburgu, z Ruska. Studuje prezenčně doktorské studium na humanitní fakultě. V Praze je pátým rokem, přijel sem po pobytu v severní Americe. Po příjezdu do ČR prošel ročním jazykovým kurzem v Praze. Má ruskou partnerku. Mluví plynule anglicky, česky a rusky.

Techniky sběru dat

Možnost zkoumat danou problematiku nabízí kvalitativní výzkum, a proto jsem se rozhodla pro jeho použití. „Kvalitativní výzkum získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události, fenoménu, umožňuje studovat procesy, [...] poskytuje podrobné informace, proč se daný fenomén objevil.“ (Hendl, 2005: 52) Provedla jsem případovou studii s osmi cizinci pocházejících ze zemí bývalého SSSR (tj. Ruska, Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu). Yin (1994 In Hendl 2005) definoval případovou studii jako strategii pro zkoumání předem určeného jevu v přítomnosti v rámci jeho reálného kontextu, a to zvláště když hranice mezi jevem a kontextem nejsou zcela jasné. Případová studie mi umožnila podrobně prozkoumat a popsat jazyk, jako jednu ze stránek integračního procesu cizinců v ČR.

„Hlavní skupinu metod sběru dat v empirickém [kvalitativním] výzkumu tvoří naslouchání vyprávění, kladení otázek lidem a získávání jejich odpovědí.“ (Hendl, 2005: 164) Ačkoliv je mým cílem získat jedinečné, subjektivní výpovědi informátorů, zvolila jsem verbální techniku dotazování. Výzkum byl proveden formou polostrukturovaných rozhovorů, kdy jsem pro informátory měla připravené otázky, na které odpovídali dle svého uvážení. Polostrukturované rozhovory se vyznačují „definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností“ (Hendl, 2005: 164), což mi vyhovovalo vzhledem k cíli výzkumu. Pro dotazování jsem zvolila ruštinu, protože v češtině by se validita výzkumu snížila z důvodu horší kvality komunikačního kódu cizinců, u

kterých je jazyková kompetence na nižší úrovni. Všechny rozhovory jsem po jejich provedení přepsala a přeložila do češtiny.

Struktura rozhovoru byla vytvořena na základě okruhů, které se předběžně týkaly: osobních motivací k osvojení si jazyka v kontextu jejich vlivu na dimenze integrace; typů jazykové komunikace s ohledem na prostředí sociální skupiny; používání jazykových kódů s ohledem na typ komunikace: v kontextu verbální řeči, v kontextu slyšené řeči a v kontextu psané řeči. Na základě těchto okruhů jsem vytvořila otázky, které jsem kladla informátorům během interview (okruhy otázek viz. v závorkách za výzkumnými otázkami). Analýzu potřebných informací ve výpovědi informátorů jsem později provedla pomocí kategorií, které se vytvořili během výzkumu. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepsány a přeloženy do češtiny. Rozhovory byly provedeny v neutrálním prostředí jak pro informátory, tak pro výzkumníka (v kavárně a v parku).

Etické problémy

K základním etickým zásadám výzkumu patří informovaný souhlas, svoboda odmítnutí a anonymita informátorů. (Hendl, 2005) Před provedením rozhovorů všichni informátoři byli plně informováni o účelu, průběhu a okolnostech výzkumu a jak se se zjištěnými informacemi bude dále nakládat. Byl proveden ústní souhlas s nahráváním a ústní domluva o míře anonymity informátorů (jména byly změněny na fiktivní). Stejně tak byla zajištěna svoboda odmítnutí, účastníkům bylo oznámeno, že mohou kdykoli ukončit svoji účast na projektu.

Dalšími etickými zásadami jsou emoční bezpečí informátorů a reciprocita. (Hendl, 2005) Mohla jsem se setkat s tím, že téma jazyka bude relativně citlivým tématem pro cizince, když se dotkneme negativně zbarvených momentů adaptace. Jako výzkumník jsem respektovala jejich emoce a nepřispívala k prohloubení jejich negativních prožitků.

Hodnocení kvality výzkumu

Při provádění výzkumu je důležitá reflexivita výzkumníka. Výzkumník je subjektivní, svojí vizí může ovlivnit výsledky výzkumu a na to je třeba si dávat pozor. Na kvalitu mého výzkumu mohlo mít vliv to, že jsem insider ve zkoumané skupině. Skutečnost, že jsem taky ruskojazyčná studentka cizinka a určité okolnosti máme s informátory sdílené mohlo vést k tomu, že některé jejich informace jsem mohla chybně považovat za samozřejmé, stejně jako oni by takové informace neuváděli. Snažila jsem se toho vyvarovat a proto jsem si upřesňovala některé otázky. Avšak skutečnost, že jsem insider má také pozitiva: informátoři byly otevření v jiném směru, než kdybych byla představitelem majority, což mi pomohlo získat jedinečná data a zkušenosti. Rozhovory byly velmi otevřené a dokáží je také dobře reflektovat. To, že jsem prošla podobným procesem a mám

porozumění k tomuto tématu vstupuje do mého výzkumu nejen ve fázi sběru dat, ale také i v druhém kroku, ve fázi analýzy (měla jsem předem navržené kategorie). Abych se vyhnula zkreslení výsledků, snažila jsem se vědomě každý svůj krok ve výzkumu reflektovat. Proto pro zvýšení validity jsem si také zvolila polostrukturovaný rozhovor, který na rozdíl od strukturovaného umožnil mně a mým informátorům si vyjasňovat otázky a odpovědi.

Analytická část

Jazyk migrantů a jejich cesta do sociálních prostorů

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na to, jak migranti studenti, pocházející ze zemí bývalého Sovětského svazu, reflektují jazyk a jakým způsobem interpretují realitu během svého pobytu v české společnosti. Pokusila jsem se identifikovat různé přístupy migrantů k jazyku. Na základě provedených rozhovorů s informátory jsem vymezila různé modely přístupu ruskojazyčných migrantů k jazyku a v následujících kapitolách jsem se zaměřila na významy, které jednotlivým jazykům přiřkládají, a stejně tak popíši kauzální rozdíly v tom, jakým způsobem o jazyku uvažují. Z hlediska přístupu migrantů k jazyku jsem identifikovala tři modely přístupu k jazyku: model „Lapení v izolaci“, model „Situačnost jazyka“ a model „Kosmopolitě“.

1. Model přístupu k jazyku. Ruskojazyčná skupina přátel – lapení v izolaci.

Okolnosti, které provázejí migraci, jsou významné. Mohou ovlivnit vztahy, které migranti naváží a udržují. Jako první okolnost migrace je dobré evidovat pull faktory, které migranty lákají do cílové země. Liudmila Kopecká (2012) jako hlavní motivy migrace studentů vymezuje kulturní i geografickou blízkost, bezplatné studium a prestiž evropského vzdělání. Také moji informátoři deklarovali tyto důvody a zároveň uváděli další. Důvody korespondují s výše stanovenými modely vztahování se k jazyku.

Velkou roli v rozhodování o migraci této skupiny studentů hrálo rozhodování jejich rodičů, protože jednak migraci zajišťují finančně, jednak většina ruskojazyčných studentů do ČR migrují relativně mladí, kolem 17 roku života. Lákalo je dostupnost vzdělání, možnost studovat bezplatně a také prestiž Evropských diplomů. Postmigrační proces, resp. první rok života v ČR hodnotí informátoři jako „pohodový život“. Mluví o „návštěvách divadel a muzeí“, „cestování po městech“ a podobně. Takže ČR jako cílová země nebyla chápána z hlediska ekonomického, ale jako místo pro nové zážitky a vztahy. Jejich migrace měla stejně tak psychologické důvody (podle typologie K. Sládka 2010). Mladí lidé se odstěhovali z domova v době jejich dospívání a formování jejich osobností, chtěl změnit prostředí a díky migraci se stát samostatnou, úspěšnou osobností. Mezi další pull-faktory patří jazyková a kulturní blízkost, sociální sítě již studujících zde ruskojazyčných studentů a geografická poloha a blízkost ČR. Sasha jako jeden z důvodů své migrace do ČR uvedl prostředí a architekturu hlavního města Prahy, protože si ji oblíbil při cestování po Evropě.

Z rozhovorů je patrné, že uvažování o jazyku je dané kontexty, ve kterých se studenti ocitli.

První model se týká informátorů, kteří začátkem svého pobytu v ČR prošli jazykovým kurzem UniPrep, který se ukázal velice efektivním prostředkem adaptace pro migranty. Poskytl jim nejen jazykové znalosti, dostačující pro každodenní život v české společnosti, ale také základní znalosti pro orientaci v české společnosti. Tutoři v jazykovém kurzu mimo jiné zajišťovali studentům volnočasové aktivity, pomoc s vyřizováním dokumentů, nostrifikačními zkouškami a ubytováním. Jde tu o asistovanou migraci, která zmírňuje negativní důsledky migrace pro migranty. Během rozhovorů migranti nereflektovali skoro žádné problémy během jejich prvního roku pobytu v České republice. Nikdo z nich podle výpovědi neprožíval kulturní šok. Mohli bychom takovou reflexi zkušenosti připsat zóně komfortu, kterou organizace Migrace v rámci jazykového kurzu představovala. Navíc jazykový kurz UniPrep, kde studovali, je zaměřen na ruskojazyčné studenty s Ruska, Ukrajiny a Kazachstánu, a tím pádem skutečnost, že se v ČR ocitli v ruskojazyčném prostředí jim redukovala komunikační potíže. Dasha popisuje své první dojmy po příjezdu do Čech následně:

Dasha: „*No libilo se mi tady. Neměla jsem žádné potíže, protože po příjezdu jsem se bavila jen s Rusy. Přijela jsem přes UniPrep, přes takovou firmu. Jeli jsme z Krasnojarsku, už jsme někoho a i znali, bydleli jsme spolu na koleji. Teda pořád jsem se bavila s Rusy, pak jsem šla na hodinu - tam byly taky samí Rusové. No, proto co se jazyka týče, jsem neměla žádné problémy, mluvila jsem anglicky. Jinak se mi to tady líbilo.*“

Dasha nemá negativní pocity z příjezdu do ČR. Zajímavé je, že migrace této skupiny směřovala spíše k prostoru České republiky, hlavního města Prahy. Když si vzpomínají na svůj příjezd, mluví o krásné architektuře, cestování, zajímavých událostech, divadlech a kinech. Prostor cílové země nebyli lidé, se kterými mluvili, ale prostředí, které bylo plné dění v zóně komfortu.

Další informátoři, stejně jako Dasha neměli žádné negativní pocity, spojené s cílovou zemí.

Lena: „*Dojem jsem měla dobrý, byla jsem tady předtím. Je to tady útulné, takové malé, dost levné, docela bezproblémový „background“, neměla jsem strach... tedy mám na mysli, že jsem neměla negativní pocity, po domovu se mi také moc nestýskalo [...] Líbilo se mi tady, studovala jsem češtinu...bylo trochu stresující, když jsem už začala hledat práci- stres, že musím něco rychle najít a také samozřejmě kvůli jazyku, věku, vzdělání...*“

Její každodennost se odehrávala v jazyce, ve kterém se studenti cítili relevantní, v ruštině. Tudiž necítili žádné komunikační bariéry, necítili skze jazyk žádné vyloučení, žádnou mocenskou převahu majority právě proto, že s ní nebyli v kontaktu. Mluvili buď ve svém rodném jazyce v ruštině, anebo v angličtině. Angličtina jako lingva franca umožňovala také mocensky vváženou komunikaci. Přesto, že angličtinu neovládají perfektně, pro její komunikacího partnera byla také cizím jazykem, a proto si v této komunikaci zůstali partneři.

Tato skupina je charakteristická tím, že se její členové ocitli v homogenní skupině Rusů, v níž vytvořili silné sociální vazby, v rámci jejich sociální sítě tyto lidé zastávali dominantní pozici. Kontext jazykového kurzu Uniprep a následná preference ruské migrační sítě ovlivnil následné

užívání jazyka těchto studentů. Skutečnost, že si vytvořili sociální sítě v rámci Rusů, ovlivnilo jejich následný přístup k jazyku. Je dán dvěma kontexty.

První kontext komunikace. Lapení v izolaci.

Vytvoření monokulturní sociální sítě v ČR ovlivnilo jejich jazykové strategie, i když nejde o přímou kauzální souvislost s jazykovým kurzem, která by se mohla stát obecně platným pravidlem. Informátoři zde reflektují a interpretují dominanci ruštiny, která je spojená s tím, že během prvního roku života v ČR homogenní skupinu Rusů a i nadále budují svoji sociální síť v rámci ruskojazyčné komunity. Jsou lapení do izolace a nedokážou z této izolace vystoupit. Ruština pro ně byla a zůstává hlavním jazykem, ve kterém nejen komunikují, ale také přemýšlejí, používají ji při čtení, na internetu, poslouchají ruskou hudbu, odebírají ruské noviny a dívají se na ruské filmy. Preferují ruštinu ve všech sférách svého života. Tato skupina ruskojazyčných uvádí, že veškerá komunikace v rámci soukromého prostoru se odehrává pouze v ruštině: s rodinou, s partnery, s přáteli. Češtině pak vyhradili veřejný prostor.

***Lena:** „Moje neformální komunikace se odehrává většinou v ruštině, protože můj přítel je Rus, kamarádi, rodiče- všichni mluví rusky. Výuka ve škole probíhá v českém jazyce, různé konzultace... v obchodech, v kavárnách, na úřadech- všechno v češtině. “*

Informátoři v mém souboru uváděli jako samozřejmost, že si s ruskojazyčnými lépe rozumí, a to nejen po jazykové stránce, ale zejména z hlediska pocitů blízkosti. Zdůrazňovali jedinečnost komunikace s Rusy, v protikladu ke komunikaci s majoritou. Ruština je pro ně nástrojem sdílení. V první řadě vystupuje jako komunikační nástroj těch, s nimiž prožili podobný životní příběh migrace. Možnost sdílení problémů chápali jako velmi významnou. Společné problémy sdílené přes ruštinu jsou opřívány v podobě mravní podpory, která se jeví také jako velice důležitá. Blízkost, kterou jazyku přiřítají pak vedla k závěru i praxi, že jenom přes ruštinu je možný partnerský vztah

Nejde jen o sdílení těchto problémů, o kterých lze společně mluvit. Roli hraje i možnost schopnost se dobře vyjádřit v ruštině. Ruština je pro tuto skupinu efektivním sdělovacím prostředkem, který umožňuje migrantům vyjadřovat svoje myšlenky a postoje, a tím i rozumět lépe svému komunikačnímu partnerovi. Komunikaci v ruštině v porovnání s češtinou informátoři vnímali jako kvalitnější, mluvili o „lepší kontakt“ s Rusy. Nejde zde tolik o slovní zásobu (která se ukázala důležitější v jiné rovině, ve formálních vztazích), ale spíše zde vstupuje osobnostní rovina komunikace. Ruština jim umožňuje vyjadřovat sama sebe a stejně tak pouze v ruštině mohou v plné míře porozumět osobnosti toho druhého.

***Sasha:** „Bavím se hodně s ruskojazyčnými, no, s nimi rozhodně líp dokážu vyjádřit svoje myšlenky a vyjádřit spíše sebe sama lépe. Zase jsou to ty problémy migrantů, češtiny. No jo, můžu se*

vyjadřovat lépe a chápu ty lidi víc.“

Dasha: „Všichni moji přátelé, kamarádi jsou ruskojazyční...nevím, protože s nimi je jednodušší se bavit, než s Čechy. Stručně řečeno, já si myslím, že když člověk nemůže říct něco dobře, nějaký vtip nebo něco jiného, je to jako by nemohl ukázat svoji „personality“, tj v ruštině můžu být sama sebou, ale s Čechy ... To jest kdybych se bavila s Rusem, řekla bych nějaký vtip, nebo odpověděla bych určitým způsobem, ale kvůli tomu, že nevím jak mám v češtině to naformulovat, já to radši neříkám a proto ten úplný kontakt nám nevychází...“

S vyjádřením osobnosti souvisejí také emoce. I ty jsou podle informátorů výhradně vázány opět na ruštinu. Roli podle informátorů nehraje slovní zásoba – informátoři uváděli, že nemají žádné problémy s vtipkováním, nadáváním, či vyjádřením v češtině slovy či oné emoce. Češtinu pro emoce však nepoužívají jednak proto, že jejich komunikace se odehrává v rámci ruskojazyčné skupiny, jednak proto, že mateřský jazyk (ruština) v sobě nese „lepší“ potenciál pro vyjadřování emocí. «Nadávat se musí od srdce! ». Chápu to tak, že když člověku vznikne nějaká silná emoce, například vztek, je nemožné ji vyjádřit v cizím jazyce, protože než projde všemi gramatickými filtry, ztrácí na intenzitě a významu. Informátorka Dasha z tohoto důvodu běžně používá ruské nadávky a i v konverzaci v českém jazyce. Lera zastává zajímavý názor, že nadávky jsou specifikem ruštiny, a patří výhradně k ruštině.

Lena: „Nadávám jenom v ruštině, protože si myslím, že je to výlučně věc ruského jazyka... v jiných jazycích moc často nadávky nepoužívám, ale bude to asi tím, že v cizích jazycích moc často nemluví. Takže... Pokud jde o vyjádření emocí, tak ačkoliv nemám české přátelé, o takových věcech česky nemluví.“

Dasha: „Ano, myslím, že když se budu s někým bavit česky, řeknu neslušná slova v ruštině. Myslím si, že česky to zní nějak nepřírozeně, jako že něco s tím není v pořádku. Jako že jsem se zamyslela na chvíli – řekla. Dyt' nadávky jsou takové, plácneš něco... Nebudete přemýšlet o tom, jak to přeložit, co a jak říct.“

Informátoři si ve vztahu k jazyku uvědomují také kulturní kontext. A jsou to opět ruské realie, které informátoři sdílejí, zatímco v českých tápou. Ukázat si to lze na vztahu informátorů k vtipu. Informátoři tvrdí, že s českými vtipy nemají problémy. Českému humoru rozumí, dokážou si stejně dobře dělat legraci v českém jazyce, jako v ruštině. Na problémy narážejí až v momentě, když vtip má kulturní konotaci, zejména předpokládá znalosti historie a významných českých osobností. Nedostatek takových znalostí u mých informátorů vyvolává nepříjemný pocit nekompetentnosti, kterému však nepřikládají velkou váhu, protože vztahy s českou majoritou se nacházejí mimo oblast blízké primární sociální vztahy, které jsou důležité.

Sasha: „[...] měl jsem nepříjemné momenty při komunikaci s Čechem. Ale on není můj kamarád,

takže mě to moc neublížilo.“

Informátoři patřící k této skupině interpretují relevanci užití jazyka skrze vztahy, které si zde vytvořili. Jsou uzavřeni do ruskojazyčné skupiny a v důsledku toho favorizují ruštinu v rámci mnoha složek soukromého prostoru i vlastní osobnosti.

Druhý kontext komunikace. Čeština jako instrument budování sociální sítě.

Co se týká způsobu učení se jazyku, Sasha, Dasha a Lena se češtině učily v jazykovém kurzu. Informátoři hodnotili jazykový kurz jako dostačující, aby se naučili efektivně jazyk na té úrovni, kterou potřebují pro zajištění své existence v ČR a úspěšné zvládnutí přijímacích zkoušek na VŠ. Velice dobře průběh studia v jazykovém kurzu popsal Sasha:

***Sasha:** „Češtinu jsem se učil v jazykovém kurzu. Tento program je určen pro Rusko, Ukrajinu, Kazachstán. Myslím si, že jsme se učili tři dny v týdnu, gramatiku, mluvení a něco jako slovní zásobu. Všechno, co jsme se učili, bylo rozděleno do tří částí, měli jsme různé profesory. Bylo nás kolem 120 ten rok, o trochu víc než 10 skupin. Tak tomu bylo během prvního semestru. Ve čtvrtek a v pátek se předpokládalo, že budeme chodit na přednášky na FHS, chodili jsme tam a ničemu jsme nerozuměli :). Ve druhém semestru jsme se češtinu učili ve stejném rozvrhu, ale přidali nám povinné odborné semináře se zaměřením. Přijeli jsme v září, v lednu jsme již měli zkoušku na první certifikát na úroveň B1, a pak v dubnu jsme již dělali zkoušky z úrovně B2, a hodně lidí je udělalo.“*

Během prvního roku života v ČR mimo jazykový kurz nedělali skoro nic, co by napomohlo ke studiu češtiny. Nicméně informátoři uvažují o tom, že mají určité rezervy ohledně jazyku. Za prvé zdůrazňují potřebu jazykové praxe a svoji špatnou hovorovou češtinu přičítají absenci jazykového kontaktu s Českou majoritou.

***Lena:** „Myslím si, že jsem udělala chybu, že jsem nebyla aktivní v komunikaci s Čechy, teď jsem přesvědčena, že jsem se tehdy měla aktivněji zapojovat do české společnosti. Ale na druhou stranu nemůžu říct, že mi to nějak vážně vadí...“*

V jazykovém kurzu byl kladen důraz na spisovnou češtinu, jelikož hovorovou češtinu ruští studenti v této skupině stále neovládali dobře. Informátoři uvádějí, že české kamarády nemají, i když by si je přáli mít, aby se lépe naučili česky. Tato reserva vůči češtině se podle informátorů dá doplnit sledováním filmů a zvláště seriálů, kde se děj neustále opakuje, a kde jsou přítomné běžné každodenní situace a interakce mezi lidmi. Česká televize, filmy a seriály byly Dashou, Lerou a Sashou sledovány jenom během prvního roku života v ČR, nyní již o ně nemají zájem.

***Sasha:** „Nedávno jsem našel nějaké online vysílání České televize. Obvykle se na televizi dívám před zkouškami, abych se nějak přepnul do českého jazyka. Během svého prvního roku v ČR jsem se*

často díval na filmy v češtině. Ale zase, spíš kvůli studiu...“.

Druhou rezervou vůči jazyku je písemný projev v češtině. Přesto, že spisovné češtině se věnovala velká pozornost, informátoři mají pocit, že nikdy nebudou schopni spisovnou češtinu ovládat stejně dobře jako Češi, protože nestudovali zde na základní škole, ani na gymnáziu. Naučit se psát správně podle nich vyžaduje dlouhá léta studia. Psaní prací ve škole jim dělá problémy, ale zároveň jim napomáhá naučit se jazyk lépe, a tím můžou tuto rezervu do jisté míry doplnit. Dalším prostředkem je četba v českém jazyce.

Lena: *„Překvapivě mi pomohlo psaní mé bakalářky. Po té, co se Vás váš vedoucí zeptá: „To píšete v češtině nebo v nějakém svém jazyce?“ - je to hodně motivující.“.*

Informátorka Dasha si volí jinou strategii v písemném projevu. Zlepšovat své jazykové dovednosti nemá potřebu, ale zmírňuje tuto jazykovou rezervu tím, že píše maily v angličtině (kde si to může dovolit), anebo, když musí použít češtinu, píše bez diakritiky. Umožňuje jí to dělat méně chyb.

Dasha: *„Když něco potřebuji (ne do školy), radši píši maily v angličtině. Anebo, když už potřebuji napsat mail v češtině, mám takový trik, píšu ho bez diakritiky...ale všichni to takhle dělají.“.*

Čeština podle informátorů lapených v izolaci není rozhodně automatizovaná. Týká se to zejména pružnosti při vyjadřování myšlenek. Taková těžkopádnost brání navazování blízkých vztahů v rámci soukromého prostoru.

Dasha: *„... nevím jak to mám v češtině naformulovat, já to radši neříkám, a proto nám ten úzký kontakt nevychází...“.*

Naopak čeština je jazykem veřejného prostoru. V tomto směru vzniká instrumentální přístup ruskojazyčných migrantů k češtině. Čeština je zredukována na nástroj vyjednání a zajišťování existence v české společnosti. Přestože se většina každodenní komunikace odehrává v ruštině, ruští migranti mají kladný vztah k češtině a všichni zdůrazňují nutnost učit se česky a zdokonalovat češtinu. Při tom tato touha po zlepšení úrovně ovládnutí češtiny je většinou u této skupiny pouze deklarována, všichni si přiznávají, že své jazykové dovednosti už momentálně nezlepšují. To znamená, že jazyková kompetence, které už dosáhli při svém každodenním počínání jim stačí. Informátoři tvrdí, že s jednáním na úřadech, na VŠ a ve veřejném prostoru nemají žádné problémy. Zajímavé je, že když mluví o češtině, zdůrazňují pouze tyto oblasti života, není zde přítomná osobní rovina, ani neformální vztahy:

Lena: *„Kvůli jazyku jsem nikdy neměla problémy. Nedokážu si na žádné vzpomenout, takže žádné natolik vážné jsem asi neměla. Možná někde na cizinecké policii, že jsem nechápala, co mám říkat...Maximálně jsem neudělala zkoušku.“.*

Instrumentálnost jazyka je u migrantů patrná již od prvního roku pobytu v ČR, informátoři

zdůrazňují nutnost se česky naučit, aby mohli bezplatně studovat na VŠ v češtině, což bylo hlavním důvodem jejich příchodu do České republiky.

Lena: „*No...mě poslali do této země. Takže jsem se musela učit česky, abych tady mohla studovat. Další důvody nejsou...byl to mamčin nápad.*“.

Informátoři jsou zároveň ochotní se do české společnosti zapojit, ale jde jim pouze o strukturální dimenzi integrace, interakční jen do určité míry. Jazyk zde vystupuje jako nástroj budování sociální sítě pro integraci do české společnosti. Kopkáš (2011) ve své diplomové práci mluví o sociálním kapitálu, v němž jazyk ohraničuje skupiny, v rámci kterých dochází k redistribuci zdrojů. Jazyk je klíčový k tomu, aby člověk mohl čerpat zdroje z jiné skupiny. Musí umět do jisté míry dobře jazyk této skupiny, aby a i skrz slabé vazby mohl načerpat potřebné informace. Někteří autoři nechápou jazyk jako jeden z prvků integrace, ale jako predispozici integrace. Když použijeme Kopkášův pohled na jazyk, uvidíme, že tito studenti češtinu vnímají čistě z praktického hlediska. Tím pádem neformální komunikací je vyhrazená ruština, naproti tomu formální komunikace, která migrantům zajišťuje zdroje a legalizaci pobytu v ČR se odehrává v češtině. Účast na etnických ekonomikách, kdy migranti čerpají zdroje pouze v rámci jejich monokulturní uzavřené ruskojazyčné skupiny, jsem u svých informátorů neidentifikovala.

Migranti cítí potřebu zlepšovat svoje jazykové kompetence a všichni informátoři uvedli, že by se chtěli zbavit přízvuku. Mluvit na dobré úrovni pro ně znamená především mít rovné šance v české společnosti, a nebýt „něco méně“, než Češi.

Dasha: „*Chtěla bych tady zůstat, pracovat zde. No, a stejně se někdy stane nějaké nedorozumění s někým, stejně se nemůžu cítit jako plnohodnotný člen této společnosti, když neumím mluvit česky. Myslím si, že je to velmi důležitý komponent, a k tomu, abych si pak našla dobrou práci, je to také důležité. Chci se cítit s Čechy na stejné úrovni, abych st měla stejné příležitosti jako oni, když jde o práci. Musím mluvit dobře česky.*“.

V tomto ohledu je čeština prostředkem, jak se uplatnit na pracovním trhu. Zároveň otevírá otázku rovných šancí. Proto tématem, které se nejčastěji objevovalo ve výpovědích, proč je třeba se učit česky, byla role češtiny při hledání práce.

Misha: „*Dneska ještě stále pocítuji jazykovou bariéru u státnic a u některých pohovorů. Protože tam musím vyjadřovat své myšlenky hezky a formálně správně. K tomu potřebuji dovednosti.*“.

Dalo by se shrnout, že studenti lapení v izolaci chápou ruštinu jako spjatou se svou osobností, zatímco čeština je chápána v rovině instrumentální. Toto pojetí součinně vytváří a reprodukuje hranici mezi českou majoritou a ruskou komunitou na úrovni komunikace, emocí, sdílení a sebezpojetí.

2. Model přístupu k jazyku. Situačnost jazyka.

Tuto skupinu ruskojazyčných jsem pojmenovala „Situačnost jazyka“. Její členové Roma a Alena migrovali už ve starším věku, bylo jim 24 let. Jejich post - migrační obdobní se od druhé skupiny liší v tom, že jejich migrace nebyla asistována, češtinu studovali na VŠ v zemi původu, a proto se rozhodli nevyužívat jazykového kurzu. Výjimkou je Nastya, která se sem přestěhovala ve věku 18 let a navštěvovala jazykový kurz v Pardubicích. Tito informátoři jako pull - faktory své migrace zdůrazňovali jazykovou a kulturní blízkost a blízkost mentality, bezplatné studium a prestiž evropského vzdělání. Dále se informátoři přiznávali, že jejich cílem je dosáhnout vysokoškolského diplomu, který jim zajistí, že jim bude automaticky uděleno pracovní povolení, jenž jim umožní začlenit se na český pracovní trh. Alena mimo jiné měla také osobní důvod: přestěhovala se do Prahy za přítelem.

Přístup k jazyku informátorů spadajících do skupiny „Situačnost jazyka“ se ukazuje v tom, že nedělají rozdíly mezi češtinou a ruštinou. Netematizují rozdíly v používání těchto jazyků. Naopak vysvětlují užívání jazyka situačně. Odvolávají se na kontexty, ve kterých je vhodné užít ten či onen jazyk.

Roma: „*V Česku se má mluvit česky, proč bychom sem migrovali, když budeme stále mluvit rusky?*“ - přibližně takto zní jejich hlavní heslo pro život v ČR. Kontakt s Rusy neodmítají, ale stejně tak Rusy nevyhledávají. To samé platí pro Čechy. Skutečnost, že se nacházejí v ČR má přímý vliv na jejich používání češtiny a na navázání sociálních vztahů – mluví česky po většinu svého dne a navázali dobrý kontakt s českou majoritou. Dobrým příkladem, jak je jazyk situační, je výpověď Romy: “

Roma: „*S ruskojazyčnými se skoro nebavím. Je to náhoda, nevyhýbám se jim, ale také záměrně je nevyhledávám. Tak to dopadá. To znamená, že když si představíte podíl Rusů a Čechů v ČR (je poměrně malý), asi stejný poměr bude i mezi mými kamarády.*

[...] Fotbal hrají hlavně s Čechy, ale jak už jsem to řekl, jejich poměr v procentech bude tak asi takový, že z 20 - 30 hráčů jsou 1 - 2 ruskojazyční.

[...] No s bilingválním člověkem bych raději mluvil asi v českém jazyce, protože se nacházíme v České republice a tato situace nás vede ke komunikaci v českém jazyce. Ale to neznamená, že bychom nemohli mluvit rusky. No možná by se tyto jazyky střídaly, ale nejdřív bychom si zvolili češtinu. Myslím si, že kdybychom za stejných okolností byli v Rusku, mluvili bychom spolu rusky.“

Ruskojazyční z této skupiny si udržují stejně plnohodnotné vztahy s oběma skupinami. Užívání češtiny a ruštiny je vázáno na místo, kde se nacházejí a na sociální sítě, které se tam vytvořily. Jejich primární vztahy v ČR byly navázány s majoritou, což vysvětlovali prostředím, ve kterém se ocitli. Roma a Alena češtinu nestudovali v jazykovém kurzu, ale v Rusku na vysoké

škole. Po příjezdu do Prahy bydleli na koleji v česky mluvícím prostředí. Nastya sice byla v jazykovém kurzu, ale první rok trávila v Poděbradech, kde neměla tolik možností navázat vztahy s ruskojazyčnými.

Alena: „*Ano, mám české přátele. Bavíme se spolu poměrně často a hodně. Ale bydlím spolu s přítelem a on je Rus. Takže se spolu hodně bavíme rusky. Nevidím žádný důvod, proč bychom měli spolu mluvit česky. [...] No víte, můj přítel sem přijel dřív a nějakou dobu bydlel na koleji zaměřené spíš na Čechy. Jistě tam jsou a i cizinci, ale je jich tam málo. Tam se seznámil s velkým množstvím Čechů, a pak mě s nimi seznámil. Teď hrajeme spolu různé sporty jako fotbal, nohejbal atd., takže trávíme hodně času spolu a hodně se s nimi bavíme.*“

Přes navázané blízké vztahy s českou majoritou, dobrou integrovanost a skoro perfektní ovládní češtiny tito ruskojazyční také tematizují přítomnost stereotypů vůči nim jako Rusům a nevstřícnost majority vůči cizincům. Informátorka Nastya dobře reflektuje význam jazyka při tvoření stereotypů, což je nejvýraznějším znakem, když jde o etnické stereotypy. Ve své výpovědi si stěžovala, že všichni si ji pletou s Ruskou, protože mluví rusky, i když ona je z Běloruska. Dokonce po té, kdy mluvila o svém původu, někteří Češi ji od Rusů neoddělovali.

Nastya: „*Pohádali jsme se, když mi řekl, že Běloruska je to stejné, co Ruska, že je to jedno.*“

To se shoduje s teorií, že jazyk je nástrojem identifikace a příslušnosti k menšině nebo k většině, o které mluvila P. Klváčová (2006). Ačkoliv to v případě situačního modelu, informátoři tak nevnímají a cítí se integrováni, jsou permanentně konfrontováni s tím, že majorita je zařazuje do jiné skupiny. Nicméně podle informátorů se stereotypy dají překonat během komunikace, čímž následně může vzniknout ničím nepodmíněný neutrální vztah, nebo dokonce přátelství:

Alena: „*Konflikty jsem tu moc nemívala. Stávalo se, že lidé slyšeli a poznávali, že jste cizinec, a pak se k vám chovali trochu jinak, ale to bylo tím, že vás neznají. To je ruština - to je hned špatné. Ale stejně, všechno se dá vyřešit.*“

Zde se nabízí otázka – do jaké míry je negativní hodnocení česky mluvících Rusů věcí protiruských stereotypů? Z příkladu rakouské studie, kterou jsem citovala ve své teoretické části, lze usoudit, že negativní postoje vůči cizincům mohou být také dány přílišnou citlivostí na svůj jazyk. Dovolím si jiný pohled na vztah české majority k Rusům. Odstup vůči cizincům je dán nejen stereotypy vůči Rusům, ale také tím, že česká společnost je do jisté míry xenofobní. Byla dlouhodobě homogenní, a proto ještě není adaptována na cizí jazyky, vnímá je jako cizorodý prvek. V tomto smyslu může cizí jazyky na svém území chápat jako jakési ohrožení a zradu. Negativní postoj k cizincům je jednou ze strategií hegemonie jazyka ve vztazích mezi etnickými komunitami v rámci národního státu. Moji tezi podporuje výpověď Aleny, která mluví o byrokratických problémech v ČR. Dobré ovládní češtiny vyvolává vstřícnost ze strany majority, přesto, že Alenu

stále identifikují jako Rusku. Alena reflektuje, že jazyk usnadňuje integraci do struktur společnosti navzdory české xenofobii.

Alena: „*Všechno, co se týká dokumentů, jakýchkoli oficiálních potvrzení, atd... Hm, no, v podstatě byrokracie zde funguje stejně jako jinde. No, ale když jste cizinec, budete tím všem procházet dvakrát. Namísto dvou kruhů pekla projdete všemi sedmi. Ve skutečnosti, pokud vaše chování bude adekvátní, budete mluvit dobře česky se všemi těmito úřady atd., se všemi zaměstnanci, bývají pak docela hodní.*“

Nicméně jazyk se tu jeví jako most k překonání stereotypů. Dobré ovládnutí jazyka české majority umožňuje navázat kontakt, který pomáhá existující stereotypy překonat. Přes jazyk se tito studenti také učí kulturním prvkům, které jim taktéž pomáhají navázat stále víc sociálních vztahů s českou majoritou, která je jim stále vstřícnější. To pak zpětně ovlivňuje jejich učení se jazyku a kulturním prvkům, protože jejich sociální síť v rámci české majority roste a poskytuje jim další možnosti učit se. Například Roma, který si češtinu osvojil již velice dobře, nedělá rozdíly mezi českými a ruskými vtipy a neupozorňuje na jejich kulturní konotaci, jak tomu bylo u první skupiny:

Roma: „*Ne, nemám problém s vtipy. Rozumím.*“

Alena: „*Jejich humor je dost jednoduchý a plochý :), takže rozumím.*“

Tato skupina je dobře integrována do české společnosti a netematizuje jazykové a kulturní rozdíly. Podle informátorů zde není skoro žádný rozdíl v použití obou jazyků. Čeština je pro ně stejně relevantní jako ruština. Mají pocit, že používají stejné vtipy, nadávky i emoce v obou těchto jazycích dle zvoleného jazykového kódu probíhající komunikace. Výpověď Romy ilustruje, že studenti této skupiny používají i nadávky v kontextu jazyka. Nicméně při určitých okolnostech použijí ruský jazykový kód automaticky, což nám ukazuje, že ruština je pro tuto skupinu prvním jazykem:

Roma: „*Když vezmeme fotbal, v ne tolik stresujících situacích používám jistě česká slova, protože lépe ilustrují moje emoce. Ale když se přestanu ovládat, pak samozřejmě použiji ruský jazyk, jde to odněkud z podvědomí, to „ono“ ve mně mluví.*“

Ruština má pro tuto skupinu další význam, kterým čeština nedisponuje. Je věcí „blízkosti“, je intimní záležitostí zúženou na soukromý prostor domova (kam přátelské vztahy už nepatří). Ruština je pro tyto informátory součástí jejich kořenů a osobnosti, ale také zároveň jejich osobnostní charakteristikou.

Alena: „*S přítelem se bavíme rusky, to je jasné... To by byla blbost, kdybychom se bavili spolu česky když on je Rus a já jsem také Ruska.*“

Ruština je součástí jejich ruské identity. „Ruskost“ je jejich přirozeností, nicméně zároveň těmito skutečnostem nepřizpůsobují svůj život. Jsou dobře integrováni do české společnosti

a netematizují jazykové a kulturní rozdíly. Ruština je pro ně udržována skrz sledování televize, četbu novin a knih a vztahy s partnery, rodinou a kamarády.

Čeština a ruština je touto skupinou informátorů chápána srovnatelně. Oba jazykové kódy zasahují jak do dimenze strukturální, tak interaktivní a kulturní. Naopak v dimenzi identitní figuruje jen ruština.

3. Model přístupu k jazyku. Kosmopolité.

Reprezentanty této skupiny jsou Arthur a Anya. Členové této skupiny prošli po příjezdu do ČR ročními jazykovými kurzy, které však nepatřily společnosti Uniprep. Artur migroval do ČR nejpozději ze všech informátorů ve věku 26 let. Arturův jazykový kurz Albertov UJOP⁸ byl zaměřen na všechny cizince. Anya sem přijela ve stejném věku jako první skupina studentů, ale po příjezdu se rychle ekonomicky osamostatnila a za několik let si založila rodinu, takže její životní styl se od první skupiny liší. Anya studovala v jiném kurzu než první skupina a v jejím jazykovém kurzu byla výuka organizována do malých skupin (3 - 4 lidí). Co se týká důvodů migrace této skupiny, studenti zdůrazňovali ekonomickou výhodnost zdejšího pobytu ve srovnání s ostatními zeměmi, geografickou a jazykovou blízkost a vyšší než v zemi původu ekonomickou úroveň ČR. Mezi další pullfaktory patří nízká úroveň kriminality a uznávání vysokoškolských diplomů v zemích Evropské unie. Stejně tak k migraci přispěli také sociální sítě zde studujících studentů.

V průběhu rozhovorů jsem identifikovala další přístup k jazyku, který nezapadá ani do prvního, ani do druhého modelu.

Migranti patřící k této skupině používají ruštinu v osobnostní rovině a v komunikaci v přátelské skupině. Je používána s rodinou, s partnerem a s přáteli.

Anya: „Česky mluvím v práci, ve škole. S rodinou, s kamarády a s manželem rusky a anglicky.“

Ruština pro tuto skupinu zůstává nástrojem sdílení a vzájemné mravní podpory. Informátorka reflektuje, že blízké vztahy s českou majoritou v post - migračním období nenavázala.

Anya: „Nepřijela jsem sem sama, přestěhovali jsme se spolu s přítelem. Takže pro mě nebylo tak těžké se tady asimilovat, tedy neměla jsem to takové, že jsem přijela a nikoho zde neznala. Bylo to jednodušší, protože jsme dělali všechno spolu, a já jsem se necítila osamělá. Ale možná proto jsem se nespřátelila s nějakými Čechy... nevím, jestli to je ten důvod.“

České přátele tito studenti nemají, reflektují pouze „české známé“, protože čeština jim nezprostředkovuje blízké vztahy. Vekou roli v tom pro tuto skupinu hrála nevstřícnost české společnosti a česká xenofobie. Časem snahy začlenit se do české společnosti opustili a navázali

---

⁸ UJOP - Ústav jazykové a odborné přípravy

vztahy s otevřenější skupinou - s cizinci, žijícími v ČR.

Artur: „V poslední době česky mluvím málo. No, mám omezený kruh známých, bavím se buď s anglojazyčnými, nebo s ruskojazyčnými. S Čechy...s Čechy jsem se za 5 let bavit nenaučil.“

Češtinu tak začali vnímat instrumentálně, z praktického hlediska, a teď ji hodnotí z hlediska její funkce - kde se dá uplatnit a kolik možností přinese? Je zredukovaná na nástroj k čerpání zdrojů z majoritní skupiny. To znamená, že čeština je ve vztahu k ruštině výhradně jazykem pro veřejný prostor a týká se strukturální dimenze.

Všichni moje informátoři ovládají češtinu dostatečně dobře, podle nich minimálně na úrovni B1. Mají pocit, že „instrument“ pro ně je zvládnutý a tím miní své praktické jazykové kompetence. Když informátoři reflektují to, jak mluví česky, každý se přiznává, že nemluví dostatečně dobře, ale necítí žádnou nutnost pracovat na češtině, protože momentálně mluví na úrovni, která pro jejich cíle stačí. Každý dostal certifikát jako oficiální potvrzení své úrovně jazykové znalosti češtiny, který se však pro tuto skupinu migrantů nejeví jako důležitý - důležitá je aplikace češtiny v praxi. Je to názorně vidět z výpovědi Artura, který neudělal jazykovou zkoušku, ale přesto se dostal na vysněnou VŠ:

Artur: „Představte si, že jsem úspěšně absolvoval pohovor na doktorské studium na Karlově Univerzitě, ale neudělal jsem základní jazykovou zkoušku z češtiny! No, řekl jsem jim s bohem, vezměte si svůj B2, mám certifikát A2 nakonec ... Musíš mluvit v tom jazyce, když tady žiješ, další důvody se ho učit nejsou. Chtěl jsem mluvit na dobré úrovni, protože jsem tady chtěl studovat. Nemám žádnou další motivaci ... učil jsem se angličtinu, protože se mi líbila, budu se učit španělsky, protože se mi líbí jazyk samotný. Češtinu jsem se donutil, abych se ji naučil.“

Instrumentální pojetí jazyka touto skupinou se projevuje také v rovině péče o jazyk. Nepřikládají už jí větší význam, než je třeba k minimálnímu obstarávání jejich pobytu v ČR. Už o ní tolik nepečují, jako na začátku, kdy ji hodnotili výš.

Artur: „Momentálně česky čtu jen knihy, které potřebuji do školy, snažím se psát diplomku. Mluvím, ano, ale když vezmeme ten jazyk hlouběji, zdokonaluji jej málo. No, teda, znám nějaká slova – dobře, neznám – mám překladáč. Já zastávám názor, že když dokončím školu, češtinu už potřebovat nebudu, a bavím se česky umím.“

Anya: „Já už se moc v češtině nehlídám, ztratila jsem zájem. Necítím ani tu potřebu, protože pro každodenní komunikaci, pro studium, mi moje čeština stačí. Ani nevím jak bych ji zlepšovala. Jedině otevřít slovník a šprtat slova, ale ty se dají pochopit podle kontextu“.

Tato skupina je zajímavá tím, že mimo jiné sem vstupuje třetí jazyk, angličtina. U těchto studentů se rozšiřuje instrumentální skladba jazyků, ale v tomto smyslu zde konkurují minimálně tři jazyky. Angličtina je touto skupinou v některých sférách preferována více, než ostatní jazyky, a to

z několika důvodů.

Za prvé, používání angličtiny je dáno sociálními sítěmi, kde probíhá jejich komunikace jak na oficiální úrovni, tak v přátelské rovině. Členové této skupiny po příjezdu do ČR také prošli ročními jazykovými kurzy, avšak nepatřili do společnosti Uniprep. Jazykový kurz Artura nebyl zaměřen na cizince pocházející ze všech zemí, proto si během prvního roku nevytvořil těsné sociální vazby v rámci úzké ruskojazyčné komunity. Bydlel na české koleji, kde navázal vztahy s českou majoritou, které však nebyly dostatečně blízké tj. neříká jim kamarádi. Anya také studovala v jiném kurzu než první skupina. V jejím jazykovém kurzu výuka byla organizována do malých skupin (3 - 4 osob), proto neměla dost možností si vytvořit široký kruh sociálních vazeb s ruskojazyčnými migranty. Další skutečností, která k tomu přispěla, bylo to, že během prvního roku života v ČR většina její komunikace se odehrávala s jejím přítelem, se kterým se spolu přestěhovali.

Partnerské vztahy a vztahy přátelské však uzavírají nejen s ruskojazyčnými, ale také s cizinci. Angličtina se stává pro tyto migranty druhým jazykem, který tuto instrumentálnost ruštiny přebírá.

Anya: „ S manželem mluvím v angličtině. On je z Ameriky. Občas se bavíme s jejími kamarády, on jsou také většinou Američani. Irové, Angličané. Já obecně nemám mnoho přátel. No, ale těch 10 lidí, se kterými se bavím, oni jsou všichni cizinci. S holkami [ruskojazyčnými] zas jsem se seznámila ve škole, hned sdílíte společné problémy“..

S cizinci anglicky nejen sdílejí problémy a vyjadřují sebe sami, v této komunikaci se cítí plnohodnotnou osobností, jsou zbaveni pocitu méněcennosti, která je doprovází při komunikaci s majoritou. Důvod, proč se vůbec začali bavit s cizinci, vyniká z vypovědi informátorů - tematizují nevstřícnost a negativní vnímání cizinců českou majoritou. Artur a Anya českou majoritu v tomto smyslu srovnávají s Američany, se kterými mají přímé zkušenosti: Anya je provdaná za Američana, který s Artem absolvoval pobyt v Kanadě.

Artur: „Po příjezdu jsem byl zklamaný. Před tím jsem v Praze nikdy nebyl, přijel jsem po Kanadě – je tu jiná životní úroveň. Nejvíce jsem byl zklamaný z českých lidí, to jejich nepřijetí druhých. No, na druhou stranu je to asi normální, když žiješ v Evropě, si uvědomuješ, že ... no, neřekl bych tomu nacionalismus, ale takové to odmítnutí dalších národů. V severní Americe, tam jsou lidé otevřenější v tomto ohledu. Ale dříve nebo později se stejně adaptuješ. Říkáš si, že jsi to ty, kdo sem přišel, nikdo tu na tebe nečekal.“.

Anya: „Mluvím anglicky vždycky, když se to dá. Navíc to usnadňuje komunikaci, protože nikdo z komunikujících nemá žádnou přednost před druhým, a tím se stáváš rovným se svým společníkem. Je to jiné, než když jsi cizinec a něco třeba chceš po tom člověku. On hned cítí svou nadřazenost, i kdyby to nechtěl. Anebo spíš ne on, ale ty cítíš svou podřízenou pozici. Zrovna s Američany nemám

žádné takové problémy, protože oni jsou přátelštější, žijí v zemi, kde všichni mluví ve stejném jazyce, když půlka z nich jsou cizinci.“

Jazyk jako lingua franca

Čeština zůstává omezená na oficiální komunikaci, ruština a angličtina prostupují ostatní oblasti života mých informátorů. Dalším důvodem, proč informátoři z této skupiny migrantů přikládají větší význam angličtině, je jejich funkcionální přístup k jazyku. Na jazyk pohlížejí z hlediska jeho přínosu pro jejich život, ať dnešního, nebo budoucího.

Anya: „Pracuji v češtině a v angličtině. Už jsem řekla, že je mi to v podstatě jedno, ale angličtina je pro mě zajímavější, protože více lidí mluví anglicky, je více příležitostí. Myslím, že češtiny v mém životě už mám dost.“

Hodnocení jazyka z hlediska jeho funkce je vidět na způsobu, jak dostávají informace o světě. Všichni informátoři, patřící k této skupině, odebírají noviny ve všech třech jazycích (dokonce i v ukrajinštině, běloruštině, francouzštině), a to z důvodu, že každý jazyk jim přináší nový pohled na situaci. Tím, že ovládají každý jazyk velice dobře, mají přednost před ostatními lidmi, kteří vidí události pouze jednostranně. Díky každému jazyku dostávají možnost obecně uvažovat širěji, dostávají vhled. V tomto smyslu je čeština stejně relevantní, jako ostatní jazyky.

Anya: „No a mimochodem noviny si české čtu. Když vím, že se něco stalo v České republice, anebo v kontextu ČR, je pro mě zajímavé si, názory o tom, co se stalo, přečíst v češtině. Zejména, když se toho účastní dvě strany, mám tu přednost, si to přečíst v obou jazycích. Ale když potřebuji jenom se něco dozvědět na mezinárodní úrovni, přečtu si zprávy anglicky nebo rusky.“

Lingua franca je jakýkoliv jazyk širěji využívaný nad rámec rodilých mluvčích. Angličtina pro tyto migranty představuje celosvětový jazyk, kterým se domluví kdekoli, a tak považují za užitečnější používat anglický jazyk, než jakýkoliv jiný. Angličtina jim přináší nejen více pracovních a praktických možností, ale také kulturních. Tímto myslím celosvětovou nabídku. Tato skupina díky angličtině nezůstává omezená na český nebo ruský trh s hudbou, novinami, cestováním a podobně, ale stávají se spotřebiteli v celosvětovém měřítku. Nejnázornější výpovědí, která to potvrzuje, je výpověď Ani:

Anya: „Vzhledem k tomu, že jde o malou zemi, má ČR omezenou možnost prezentace v oblasti kulturního života. To jest s mými možnostmi mám větší nabídku. Jsem ráda, že je tady hodně cizinců, hodně atrakcí a zábavy v různých jazycích, které dělají zbytečným se snažit.“

Čeština pro ně z hlediska funkcionálního má málo váhu, protože nevidí v ní tak velké uplatnění:

Artur: „Jak můj táta říká: „Stále se učíš ten mrtvý jazyk?“. Protože ten jazyk nikde jinde mimo ČR se nedá použít.“

Avšak čeština může být stejně tak jako angličtina *linguou francou*. V jistém smyslu je čeština univerzální, když jde o její uplatnění v zemích pařících do slovanské jazykové skupiny. Všichni moje informátoři reflektovali přínos ruštiny při učení se česky, a právě jazykové blízkosti ruštiny přičítají to, proč se česky naučili tak rychle, že těsně po příjezdu už dokázali pracovat v češtině. Artem uvažuje o češtině ve stejném směru:

Artur: „Jakýkoliv jazyk - je vývoj. Po českém jazyce chápete další slovanské jazyky, je to velký plus, rozumíte pak všem slovanským jazykům. [...] Mluvíte s Poláky, posloucháte je a rozumíte jim. Byl jsem v Chorvatsku a rozuměl jsem. Směs ruštiny a češtiny už je tím základem, který máte. Už si uvědomujete, že když přijedete do některé ze slovanských zemí, budete schopní se domluvit. [...] Uvědomujete si, že pár měsíců vám stačí k tomu, abyste v tom jazyce normálně mluvili. Takže se dá shrnout, že čeština není natolik „mrtvý jazyk“, jak říká můj táta. Plusy to má.“

Asya a Artem po příjezdu do ČR prošli procesem od zájmu se integrovat, k transnacionálnímu vnímání své pozice v české společnosti. Na začátku se chtěli zapojit do společnosti, ovládnout perfektně jazyk této země a zařídit si plnohodnotný život v této zemi. Nicméně po určité době, kvůli faktorům, o kterých jsem diskutovala výš, opustili myšlenku integrace a začali chápat ČR jako dočasné místo v rámci své migrace. Nikdo z nich neví, zda zde by chtěl zůstat, a zamítají možnost integrace do české společnosti. S tím je spojené také jejich vyšší hodnocení angličtiny, která úspěšně konkuruje češtině a ruštině v jejich životě.

Artur: „Oba jazyky potřebujete. Myslím si, že angličtina je pro mě užitečnější, nevylučuji, že další práci si najdu také v angličtině. Nevím, jak se můj život bude vyvíjet dál, kde budu žít, ale angličtinu budu potřebovat každopádně. A ať pojedu kamkoliv, stejně se budu bavit v angličtině.“

Anya: „Já v podstatě si nemyslím, že cizinci SE MUSÍ asimilovat. To znamená, že nehodlám tady zůstat. Je možné, že zde zůstanu - ok, ale nemyslím si, že kvůli tomu se ze mě musí stát Češka.“

Kategorie

Na základě analyzování rozhovorů jsem vymezila tři kategorie, které popisují a interpretují, jak cizinci vyjednávají svoji pozici v české společnosti, co se jazyku týká: 1) společný pohled na jazyk, 2) jazyk jako základ osobnosti, 3) jazyk jako nástroj identifikace, 4) jazyk jako nástroj komunikace a 5) péče o jazyk. Tyto kategorie budu sledovat u každého modelu přístupu.

Společný pohled na jazyk

Zajímavé je, že všichni informátoři, kteří po příjezdu do ČR v dohledné době začali pracovat, to zpětně uváděli jako další strategii, jak se naučit česky. Kromě ekonomických důvodů byla potřeba zkušeností v českojazyčném prostředí nejčastějším důvodem k hledání práce. Všichni migranti reflektují neocenitelný přínos práce v českém jazyce a uznávají, že by se bez této zkušenosti tak dobře česky nenaučili. Efektivitu učení se česky v práci informátoři přirovnávají k efektivitě studia v jazykovém kurzu:

Artur: „No, už po 3 měsících, co jsem byl tady, našel jsem si práci na částečný úvazek. Ve fitness klubu. Už mi není 20 a chtěl jsem mít už nějaké peníze. Ale můj hlavní důvod byla komunikace v českém jazyce. Mne to hodně pomohlo, protože jak si vzpomínám, někdy v září jsem přijel do ČR a už někdy před novým rokem jsem si našel tu práci. Tak už v březnu jsem si uvědomil, že se v tom jazykovém kurzu nudím ...“

Další skutečností, na které se všechny skupiny ohledně jazyka shodly, je xenofobie české společnosti a fakt, že stereotypy vůči Rusům jsou v české společnosti stále přítomny a ovlivňují její vztah k cizincům. Integrovaná Alena patřící k druhé skupině podává reflexi stereotypů spojených s rokem 68, stejně jako Dasha, která patří k první skupině uzavřených studentů.

Alena: „Je to jasné, že nemají rádi, když přistěhovalci vyplňují jejich město, je zde hodně cizinců. No, musela jsem se smířit s tím, že nás nemají rádi kvůli roku 1968, já jsem se toho nezúčastnila, ale zřejmě za to budu moct až konce svého života...“

Dasha: „No, že bych se s někým přímo hádala, to nebylo. No, různí bezdomovci, když slyší, že mluvíme rusky začínají takové to ... Jela jsem jednou v metru, mluvila jsem rusky, a nějaký bezdomovec začal celou tirádu, že 68, nacpali se sem různí ti... a takové to.“

Ruština zůstává bezesporu součástí identity každé z vymezených skupin. Je součástí jejich kořenů, což je patrné ze způsobu, jak mluví o výchově svých budoucích dětí:

Roma: „Na své děti budu mluvit rusky, protože to je můj mateřský jazyk. Ale když moje dítě bude vyrůstat v Česku, bude muset mluvit česky a vzniká zde otázka bilingvismu, a proto bude třeba rozdělit sféry vlivu různých jazyků. Doma nejspíše dítě bude mluvit rusky, a ve školce, nebo ve škole a na veřejnosti bude mluvit česky.“

Nastya: „No, to záleží na tom, kde moje dítě bude vyrůstat. Když bude vyrůstat tady, asi na něj budu mluvit v nějaké česko-ruštině, protože kořeny jsou důležité a je dobré, když dítě vyrůstá ve dvou kulturách. Protože tak nebude cizí ani zde, ani doma. [...] Bude chodit do české školy atd. Češtinu se naučí automaticky, protože zde bude žít. Ale současně aby nezapomínal svoje kořeny. Budu na něj mluvit rusky, ba dokonce bělorusky.“

Alena: „Dítě bude chodit do školky, školy atd. T.j. Všude kde jsou formální ty školy a takhle bude se učit češtině. S kamarády bude mluvit také česky a doma bude mít takovou ruskou atmosféru. T.j. táta a máma mluví rusky.“

Jazyk jako základ osobnosti

Ve výzkumu se ukázalo, že migranti jazyk nechápou jako pouhý překlad, ale že v každém jazyce mají uzavřené zkušenosti, komunikace je v každém jazyce jiná. Dokonce si uvědomují, že v každém jazyce jsou jinými lidmi.

Asya: „Používám češtinu, angličtinu a ruštinu v různých oblastech svého života. Každý jazyk je pro mě jakousi maskou, kterou si nandávám a hraji roli.“

Lena: „Nedávno jsem si přečetla větu, že když mluvíte v cizím jazyce, ztrácíte 80% své osobnosti, protože nemůžete ani analyzovat, ani používat sarkasmus, což dělám velice často, miluji sarkasmus. Takže se cítím jako jiný člověk v českém jazyce.“

Jazyk se nám ve výzkumu ukázal jako základní charakteristika osobností, ale také jako nástroj, jak svoji osobnost sdílet s druhým. Pro první skupinu jazykem, který je plnohodnotný a umožňuje jim úplnou komunikaci byla a zůstává ruština. Pouze v ruštině se cítí „opravdovými lidmi“, jen ruskojazyčným mohou říct své problémy, a proto blízká neformální komunikace této skupiny zůstává omezená na ruskojazyčnou uzavřenou komunitu. Ruština je pro ně intimní záležitostí. Přes ni nejen vyjadřují sebe sama ale také rozumí druhým lépe, „rozumí si“ se svým komunikačním partnerem. Ze stejného důvodu partnerství podle nich je možné pouze s ruskojazyčnými. Do toho stále udržují sociální vztahy s kamarády v zemi původu a často se baví rusky s rodinou přes skype. (Dasha a Nastya si s mámou píšou každý den, volají si 1-2x týdně přes skype). Přes takovou izolovanost a přítomnost ruštiny ve všech sférách jejího života možnost integrace neodmítají. Tito migranti zdůrazňují, že je pro migranta důležité, aby se integroval. Avšak jde pouze o formální stránku integrace. Češtinu potřebují, aby si našli dobrou práci a nikdy jim

neumožní být sebou. Komunikace v češtině bude vždy nekvalitní, nedá se použít na osobní úrovni. Protože použití češtiny v neformální komunikaci je první skupinou hodnocené jako neužitečné, redukuje ji na pouhý nástroj k zajištění její existence v ČR. Ruština zůstává jazykem emocí, jazykem nadávek a vtipů, protože skrze ni vyjadřují svoji osobnost. Tyto nezaměnitelné prvky komunikace jsou používány pouze s ruskojazyčnými v ruštině, jsou vázány na sociální sítě této skupiny, a proto je nedokáží použít v jiném jazyce, a to i přesto, že disponují dostatečnou slovní zásobou, aby to zvládli. Tito migranti rozdělují jazyk na „prožitek“ a „slovníkovou věc“.

Druhá skupina, která je integrována a navázala blízké vztahy s českou majoritou, nedělá rozdíly mezi komunikací v ruštině a češtině. Netematizují osobnostní rovinu jazyka, a mají pocit, že používají emoce, nadávky a vtipy v obou dvou jazycích stejně. Ačkoliv nemají pocit, že by byli izolováni, jazyk jako intimní záležitost používají pouze ve vztahu k sobě a k těm nejbližším (mají ruského partnera, baví se s rodinou). Roma, Alena a Nasya zdůrazňují, že když budou mít děti, chtějí mít doma „ruskojazyčné prostředí“, když mimo rodinu by dítě mělo mluvit česky a být plně integrované do české společnosti - ruština je součástí jejich kořenů a je vymezenou intimní sférou jejich života. Ve vztahu k ostatním používají češtinu, stejně jako ruštinu, jako instrument pro možnost komunikace, jako nástroj sdílení bez identitní hodnoty jejich „rusství“, která zůstává jejich stálou vnitřní charakteristikou. Druhá skupina postupuje stále dál v pronikání do českého jazyka. Do toho vstupuje slovní zásoba a dokonce i genderový rozměr. Nastya stále nedokáže plně vyjádřit sebe sama z genderového hlediska, protože neumí použít lingvistické „fóry“, které v češtině nejsou nebo je nezná, a kvůli tomu se s Čechy necítí jako žena.

Nastya: „Vyjadřování emocí ... no, rusky dokážu o citlivých tématech mluvit „jako holka“. Takovými slovními obraty, koketováním... Ale v češtině se vyjádřím těmi slovy, které znám. Upřímně, ani nejsem si jistá, že ty slova se mi hodí a že právě takovým způsobem jsem chtěla vyjádřit svoji myšlenku, ale já se o to snažím. Ale na citlivé téma se česky dokážu pobavit.“

Zatímco členové první skupiny skončili na úrovni překladu a čeština pro ně představuje kód komunikace, skrze který všechno dokážou říct, ale necítí se v této komunikaci jako partneři, Nastya takový pocit nemá. Cítí se s Čechy blízce, ale vnímá hranice a pořád se dostává v jazyce dál. Tím, jak Nastya tyto hranice posouvá, uvědomuje si různé jazykové úrovně a prohlubuje přemýšlení o českém jazyce. Postupně se dostane na úroveň, kdy se začne cítit sama sebou - jako žena, jako plnohodnotná bytost. Ačkoliv je pohlcená českým jazykem, sama si generuje jazykové úrovně, které ještě neovládá a které je ještě potřeba doplnit. Nastya je schopná si uvědomit, že touto kompetencí nedisponuje, protože je aktivní jak ve vztazích, tak v jazyce, zatímco Masha či Lena jako členky první skupiny v této rovině neuvažovaly, nepřemýšlely nad tím, že touto kompetencí nedisponují. Zároveň Nastya tvrdí, že prohlubování znalostí jazyka a ovládnutí nových jazykových úrovní jí umožňuje navázat více sociálních vztahů s českou majoritou, což zpětně vede k tomu, že si

osvojí více kulturních a jazykových prvků, které pak její českou sociální síť rozšíří ještě víc. Takto vzniká jakýsi „koloběh jazyka a integrace“.

Pro třetí skupinu je jazykem jejich osobnosti nejen ruština, ale také angličtina. Češtinu v tomto smyslu zavrhnou a přistupují k ní instrumentálně, jako první skupina „izolovaných“.

Anya: „Uvidíme. Možná tady zůstaneme, uplyne nějaká doba a čeština pro mě přestane být jakýmsi umělým jazykem pro studium a práci, a bude více aplikovatelný pro život.“

Tito migranti si volí angličtinu a ruštinu pro komunikaci v přátelské skupině, protože pouze v takové komunikaci se cítí relevantní. Přesto, že svoji osobnost bez problémů vyjadřují navenek také v angličtině, jejich identita zůstává vztažená na ruštinu, je jejich daností, které se nikdy nezbaví. Reflektují, že pouze v češtině jsou sami sebou, když v dalších jazycích jsou jinými lidmi. Například, když jde o vyjádření emocí či nadávky v angličtině, informátoři hovoří o absenci jakéhosi „omezujícího filtru“. Můžeme si ho představit jako morální zábrany či pravidla, která vstřebáváme během své socializace přes jazyk. Tím myslím to, že moji informátoři v cizím jazyce jsou více otevření, expresivnější a hranice „dovoleného“ se jim v komunikaci posouvají dál. Anya tvrdí, že v angličtině dokáže mluvit na citlivá témata bez zábran:

Anya: „V angličtině nadávám asi víc, protože nemám žádný filtr... výchovu? Dokážu se v angličtině bavit o čemkoliv - že se mi něco nelíbí, že něco potřebuji, o sexu atd. To znamená, že nebudu mít u toho pocit nepohody. V angličtině se mi líp baví s neznámými lidmi. V angličtině dokonce existuje takový fenomén jako „small talking“. Tak pracovně se můžu začít bavit z ničeho nic ve výtahu s cizím člověkem o počasí, zeptat se jak se má...“

Podobnou výpověď měla informátorka z druhé skupiny, ale ve vztahu k češtině, kterou používá v přátelské skupině, stejně jako třetí skupina angličtinu:

Alena: „Je velice důležité, že pro cizince je problematické spatřit a porozumět konotaci některých slov. T.j. může používat výraznější, silnější slova a necítí za to žádnou odpovědnost. Jemu se zdá, že takový výraz se v dané situaci dá použít. Všimla jsem si, že to dělám a i já, občas se mi stává, že používám expresivnější slova, přestože možná bych si měla vybrat něco jednoduššího...“

Jazyk jako identita - ruština jako kanon

Ve výzkumu se ukazuje, že lidé obecně uvažují o jazyce ve dvou rovinách. Na jedné straně uvažují o jazyku jako o jakési intimní sféře, na straně druhé jako o sféře instrumentální ve sféře komunikace. Jak zachází s jazyky jako intimní a emoční složkou či instrumentem záleží na míře integrace do společnosti a na sociálních kruzích, ve kterých se tyto lidé pohybují.

Ruskojazyční z prvního modelu lapených v izolaci mají emoční složku komunikace

vztaženou na široký okruh lidí, na celou ruskou komunitu, ve které tvoří své přátelské vztahy. Migranti z druhého modelu situačnosti jazyka mají více českých přátel a nemají pocit izolovanosti, jazyk jako intimní záležitost používají jen ve vztahu k sobě a k těm nejbližším lidem.

Roma: „[...] svoje city vyjadřuji spolu s mou přítelkyní, takže je vyjadřuji v ruštině.“

Jazyk jako nástroj identifikace

Nedokonalé ovládnutí češtiny a jejich přízvuk je v české společnosti stigmatizuje, a proto se v komunikaci s Čechy necítí být rovni svému komunikačnímu partnerovi.

Artur: „Bývají situace, kdy vám člověk prostě nechce rozumět ... Ví, že jste cizinec, a už od začátku má takový vztah: "cizinec!" a vám nechce rozumět. Každopádně je možné vždycky se domluvit gesty a tak, víme to z praxe. Můžu tedy uvést příklad. Když přijdete do obchodu si koupit něco drahého, všichni vám vždycky rozumí. Ale když přijdete na nějaký úřad, nebo do obyčejného obchodu pro potraviny atd., lidé se na tebe dívají a mračí se.“

Negativní postoje české majority vůči cizincům se projevují v podobě symbolické diskriminace. Vzhled a přízvuk cizince se může stát důvodem nerovného přístupu k nim. Informátoři patřící k této skupině hodně zdůrazňovali českou xenofobii a stereotypy, spojené s Ukrajinci a Rusy.

Anya: „[Američani] jsou vstřícnější než Češi, kteří spíš mají tendenci cítit vůči nám negativ a konkurenci a ve výsledku nechtějí být příjemní. Takže jednodušší pro mě je dělat všechno v angličtině, kdy my dva se nacházíme ve stejné pozici.“

Anya: „[...] Někdy se stydím mluvit rusky na ulici. Nechci být spojována s rusky mluvícími ... je zde hodně stereotypů. Líbilo se mi, když mi můj kolega řekl: **Nevěřím**, že jsi z Ukrajiny, vypadáš a chováš se jinak, než Ukrajinky. **Všechny** Ukrajinky u nás v práci dělají obsluhu, jsou nevdělané a dělají nekvalifikovanou práci. Tedy možná jsou vzdělané, ale česká společnost je tak nevnímá. Jsem ráda, že já, jako reprezentant své státní příslušnosti, vyvolávám u Čechů ochotu změnit své názory k lepšímu. No, možná ne k lepšímu, ale aspoň aby přestali myslet stereotypně. To znamená, že když příště budou přemýšlet o Ukrajincích, nevybaví si služku nebo uklízečku, ale vzpomenou si na mě, na Anyu.“

Jazyk, co se týká stereotypů, je prvním znakem, dle kterého Češi mohou identifikovat člověka, jako patřícího k určité národnosti. Jazyk je natolik klíčový, že na jeho základě může také dojít ke spuštění jiného stereotypu a směřování národu při identifikaci, o čemž mluví Anya:

Anya: „Když jdu po ulici, a lidé mě neznají, neznají moji osobnost a mluvím při tom rusky, mohou mě začít spojovat s jakýmsi stereotypy, které si nabrali během své zkušenosti. Bude mě už od

začátku diskriminovat. „Ti Rusáci! .. „- on ani neví, že jsem z Ukrajiny, protože to, co říkám, je v ruštině ...“.

Jazyk jako nástroj komunikace

Jazyk je nástrojem. U první skupiny je ruština nástrojem sdílení, který jim umožňuje navazovat blízké vztahy a vyjadřovat svoji osobnost. Čeština jim takové vztahy navázat neumožňuje, proto ji redukuje na pouhý nástroj k zapojení do formálních struktur ve společnosti a k zajištění jejich pobytu v ČR. Takovým nástrojem je i pro další skupiny, které jsme vymezili, i když druhá skupina tuto instrumentálnost nezdůrazňuje z důvodu, že čeština funguje i v dalších oblastech jejího života, díky navázaným blízkým vztahům s majoritou. V tomto smyslu se dá říct, že jazyk patří ke strukturální dimenzi integrace, jak o jazyku uvažovala autorka Tollarova (2006). Strukturální dimenze integrace představuje získání práv a přístup ke klíčovým institucím hostitelské společnosti. Především jde o nabývání ekonomického kapitálu, zejména o začlenění do trhu práce, který v současné době představuje jeden z nejvýznamnějších integrujících společenských mechanismů. (Rákoczyková, Trbola 2010). Prostřednictvím českého jazyka se informátoři z první skupiny chtějí v první řadě zapojit do trhu práce, získat kvalitní vzdělání v ČR, navázat sociální vztahy s českou majoritou pro praktické účely, aby se zapojili do struktur české společnosti. Čeština jim slouží tomu, aby se mohli stát ekonomicky samostatnými jedinci v ČR.

U třetí skupiny kosmopolitů se tato instrumentální skladba jazyků rozšiřuje tj. konkurují zde dva jazyky, čeština a angličtina. Přičemž používání těchto jazyků záleží na „funkci“ a „efektivitě“ v rámci strukturální dimenze integrace, kterou subjektivně přiřazují každému z jazyků. Všichni informátoři, pařící k této skupině nejdříve pracovali v češtině a snažili se zapojit do struktur české společnosti. Avšak časem začali češtinu vnímat jako „omezující jejich možnosti“, která nemá tak velký potenciál, ve srovnání s mezinárodně uznávanou angličtinou.

Anya: „Francouzštinu třeba je jasné proč se chcete učit, spousta lidí mluví v tomto jazyku. Je to klasický celosvětový jazyk, bude se vám hodit a i při studiu dalších jazyků. A co se češtiny týká, někde za hranici Liberce už vám bude k ničemu.“

Z toho důvodu je čeština jimi používána jako instrument k řešení byrokratických problémů, k obstarávání jejich pobytu v ČR a ke studiu na VŠ. Ale potenciálně angličtinu vnímají jako instrument efektivnější, který jim poskytuje více pracovních možností, více atrakcí a informací, než jakýkoliv jiný jazyk. Z toho důvodu momentálně pracují v angličtině, a Českou republiku nevnímají jako konečnou destinaci v rámci jejich migrace. Anya dokonce uzavřela partnerství s Američanem.

Péče o jazyk

S významy, které informátoři jednotlivým jazykům přikládají, souvisí také péče, kterou tomu kterému jazyku jsou ochotní věnovat. První skupina izolovaných ruskojazyčných se česky aktivně učila pouze během jejího prvního roku života v ČR, když byly v jazykovém kurzu. Už během několika prvních měsíců se česky naučili dostatečně dobře, aby už nerozlišovali roviny „mluvit x rozumět“. Nejvíce jim v tom napomohla jazyková podobnost ruštiny (případně dalších jazyků jako ukrajinština) a jazykový kurz samotný. Kvůli skutečnosti, že momentálně je jimi čeština zredukována na pouhý nástroj k začlenění do struktur společnosti, už jí nevěnují žádnou péči a tento jazyk se neučí. Mají pocit, že tento instrument mají osvojený a v současnosti jim k jejich účelům stačí. Avšak také uvádí, že zdokonalení tohoto instrumentu by v budoucnosti umožnilo lepší integraci do české společnosti a zvýšilo by jejich šance při hledání práce. Současně je ruština udržována touto skupinou ruskojazyčných tak, že ji používají ve všech kontextech jejího života včetně blízkých přátelských vztahů.

Druhá skupina veškerou svoji péči věnuje češtině, protože ji používá ve všech sférách jejího života. Přestože se stále zdokonalují, posouvají se stále dál v jazyku a uvědomují si svoje rezervy vůči jazyku, které je ještě třeba doplnit, a hodnotí svou jazykovou úroveň jako dobrou, dokonce „dokonalou“. Téma přízvuku tito studenti vůbec netematizovali, přesto že ho někteří informátoři měli. Řekla bych, že jejich péče o český jazyk je už v této fázi integrace, ve které se nachází, automatická a nevědomá. Nezdůrazňují potřebu zlepšení, či jednání zaměřené na zdokonalení se, ale přesto díky tomu, že jsou do tohoto jazyka ponořeny ve všech kontextech, si ji osvojují stále víc. Nejvíce jim při učení se češtině pomohla jazyková praxe s rodilými mluvčími, totiž s Čechy. Ruština je touto skupinou udržována prostřednictvím čtení novin a knih, prohlížení filmů, objevuje se v komunikaci s ruskojazyčnými kamarády (kteří nejsou tak četné) a skrz komunikaci s partnery a v rámci rodiny.

Třetí skupina kosmopolitů jako jeden z nejefektivnějších prostředků, jak se česky naučit, uvádí práci v češtině, v česky mluvícím prostředí. Každý informátor, patřící k této skupině (než si přehodnotil význam češtiny a angličtiny) si hned po příjezdu do ČR našel práci, která se v počátcích osvědčila jako efektivní prostředek k jazykové integraci a ke tvoření sociálních sítí v rámci české majority. Jako další účinné prostředky k zdokonalení se v jazyce uváděli seriály v českém jazyce, čtení knih a jazykovou praxi s Čechy.

Anya: „Už jsem uměla česky, když jsem začala pracovat. Přijela jsem v říjnu, začala jsem pracovat už v lednu, ale cítila jsem se už dost sebejistě.“

To platí a i pro druhou skupinu migrantů, kteří taktéž po příjezdu do ČR měli práci v českém jazyce a zdůrazňují ve svých výpovědích přínos této zkušenosti při osvojování si češtiny.

Nastya: „Učili jsme se 5 dní v týdnu, měli jsme dobré učitele, mladé ... malou skupinu. Sledovala jsem seriály v češtině, viděla jsem je už předtím .... V seriálech se děj vlastně pořád opakuje, můžete se z nich naučit některé výrazy, slang. Knihy jsem v češtině nečetla. Hodně pomohla práce. Tam byly samí Češi a bylo tam české prostředí, takže jsem byla nucená mluvit lépe, tam jsem také čerpala správnou výslovnost, některé fráze.“

Momentálně však čeština je odsunutá do pozadí. U třetí skupiny konkurují minimálně tři jazyky, mezi kterými tito migranti se snaží držet rovnováhu. Každý jazyk momentálně hraje zvláštní a důležitou roli v jejich životě, a proto se snaží udržet rovnoměrné zastoupení těchto jazyků.

Anya: „Český jazyk používám ve škole, v práci. S manželem a s přáteli se bavím v angličtině a v ruštině.“

Anya ve svých dalších výpovědích uvádí, že česky mluvit víc nepotřebuje, za dnešek jí věnovala už dost péče v práci. Musí si nechat také místo pro ruštinu, ve které se baví s kamarády a rodinou, a zdokonalovat se v angličtině, ve které se baví s manželem a jeho kamarády. Informátoři z této skupiny se nezaměřují na zdokonalení žádného jazyka, protože musí pečovat o všechny. Trochu větší péče je teď věnována angličtině, protože se na ní dívají z hlediska „budoucích možností a perspektiv“. Momentálně se tito migranti nacházejí ve fázi, kdy končí jejich studium na VŠ, a tím se snižuje funkce češtiny v jejich životě, jejíž místo následně zaujme angličtina. Budou ji používat minimálně v zaměstnání, a maximálně bude jí naplněn celý jejich život, protože Česká republika není jejich konečnou destinací v rámci jejich migrace.

Závěr

Jazyk hraje klíčovou roli při začleňování se migrantů do společnosti. Migranti k jazyku přistupují různě, což je dáno kontexty, ve kterých se v cílové zemi ocitají. V rámci vyjednávání si pozice v české společnosti ruskojazyční studenti přikládají různou hodnotu každému jazyku, který denně používají. Každá ze skupin studentů „Lapení v izolaci“, „Situačnost jazyka“ a „Kosmopolité“, které jsem na základě jejich přístupu k jazyku vymezila, má své důvody k tomu, proč preferuje ruštinu, češtinu nebo angličtinu. Tyto jazyky pro ně představují nejen instrumenty komunikace, které migranti používají v různých sférách jejich života.

První přístup k jazyku má skupina ruskojazyčných, kteří jsou izolováni v ruskojazyčné komunitě, a které jsem pojmenovala „Lapení v izolaci“. Pro ně je charakteristická preference ruštiny, protože pouze tento jazyk jim umožňuje být sám sebou a cítit se v komunikaci relevantní, když čeština (přesto, že ji ovládají dobře, průměrně na úrovni B2 jim tuto možnost nezprostředkuje). V tomto smyslu první skupina migrantů v češtině nemůže prosadit svoji osobnost. Čeština jim neumožňuje, aby se cítili plnohodnotnou osobností a z toho důvodu natolik zdůrazňují instrumentálnost českého jazykového kódu. Pro druhou skupinu čeština představuje také instrument k zajištění její existence, ale tuto instrumentálnost natolik nezdůrazňují, protože čeština je používaná ve všech sférách jejího života a není nutno uvádět, že jazyk funguje mimo přátelské vztahy. Alena patřící k druhé skupině migrantů reflektuje následně instrumentální vnímání jazyka první skupinou:

Alena: „Myslím si, že našinci spíše se snaží držet zvlášť. Oni se kdyby zoufale snaží zařídit si svůj život. Ostatní Rusi jim v tom jenom brání. Jakoby je táhnou zpátky, do té ruskojazyčné diaspory a k těm stálým problémům, které máme.“

Druhá skupina chápe jazyk situačně, v závislosti na místě a kontextu, ve kterém se ocitla. Proto jsem tuto skupinu nazvala „Situačnost jazyka“. Pro ně je ruština záležitostí identity. Má intimní charakter, udržují ji v úzkém prostoru domova, ale v okamžiku, když překročí práh tohoto domova, nedělají rozdíly mezi ruštinou a češtinou, protože jazyk jim zprostředkovává blízkost s kýmkoliv. Ve vztahu ke všem ostatním lidem jazyk používají jako instrument pro možnost komunikace. Používají ho pro sdílení, stejně jako první skupina, ale toto sdílení je bez ruské identitní hodnoty a proto v tomto smyslu nepřikládají význam odlišnosti. Rozdíl vzniká až v tom okamžiku, když do komunikace pronikne jejich osobní složka. Ve chvíli, kdy se přestanou ovládat, zbavená omezení emoce umožňuje jejich vniternosti a osobnosti, aby se projevila. Tito studenti mohou oba jazyky používat identicky a neuvažují o jazyku jako o bariéře pro navazování interpersonálních vztahů a kulturního porozumění. Naopak reflektují, že s každým jejich krokem dochází k učení se jazyku a kulturním prvkům, a tím pak dochází k postupnému odbourávání jejich

„handicapu“.

Třetí skupina, kterou jsem vymezila, používá kromě češtiny a ruštiny také angličtinu. Ruština pro ně zůstává intimní záležitostí jako u druhé skupiny, ale také jazykem jejich osobnosti, jako

u skupiny jedná. Nicméně tito studenti jazyky chápou jako nástroje sebezrazení ve společnosti. Snaží se proto jednotlivým jazykům vytvořit tolik prostoru, kolik si myslí, že si ten který jazyk zaslouží s ohledem na získání zdrojů. Z tohoto důvodu preferují angličtinu, která jim poskytuje více možností a zajišťuje jim lepší místo ve společnosti, než čeština. S tím souvisí také péče, které se každému jednotlivému jazyku dostává. Migranti z této skupiny se snaží udržet bilanci v používání každého jazyka.

Ve vztahu k integraci pro první skupinu je český jazyk součástí strukturální dimenze, protože prostřednictvím češtiny se zařazují do struktur přijímající společnosti, nikoliv kulturní, identitní či interakční, kde stále figuruje ruština. U druhé skupiny oba jazykové kódy zasahují jak do dimenze strukturální, tak také interaktivní a kulturní. Naopak v dimenzi identitní figuruje jen ruština. Co se týká třetí skupiny, identitní dimenzi integrace je taky vyhrazená ruština, když v dimenzi interakční a strukturální jsou rovnoměrně zastoupeny ruština a angličtina. Na základě těchto skutečností se dá říct, že integrace ruskojazyčných studentů přes jazyk probíhá úspěšně, a během této integrace jazyky, jež migranti používají různě dominují v každé z dimenzí této integrace, v závislosti na kontextech, jež migraci doprovázeli. Tím pádem každý jazyk k této migraci přispívá v různé míře, a tím míra integrovanosti každého jedince se v závislosti na jazyce mění. Když se opřu o Kopkášové pojetí jazyka, který na něj nahlíží jako na predispozici integrace, za nejvíce integrovanou skupinu v tomto smyslu považují druhou skupinu, u které čeština zasahuje do všech dimenzí integrace, kromě identitní dimenze, jejíž součástí je u všech informátorů ruština.

Seznam použitých zdrojů:

- BOSSWICK. W., HECKMANN, F. (2006), Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities In RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009), *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- HENDL J. (2005), *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha: Portál.
- KLVAČOVÁ, P. (2006), *Nikdy nebudu dokonalá: Vyprávění o úspěšném zvládnání českého jazyka*, Praha: Institut sociologických studií FSV UK.
- KOPECKÁ- KASHPUROVÁ, L. (2012), Studenti z nástupnických států Sovětského svazu: bydelní v Praze In. BITTNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M. (eds), *Diverzita etnických menšin. Prostorová dislokace a kultura bydlení*, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze
- KOPKÁŠ J. (2011) *Jazyk a etnicita v procesu integrace*, Brno: FSS Katedra sociologie Masarykovy univerzity.
- KORAC M.. (2003), *Integration and how we facilitate it: a comparative study of settlement experiences of refugees in Italy and the Netherlands*, *Sociology* 37 (1).
- MORAVCOVÁ, M., NOSKOVÁ, H. (2005) *Struktura etnických menšin a imigračních skupin v České republice: Vývoj let 1918-2001*. In BITTNEROVÁ, D., MORAVCOVÁ, M (eds.). *Kdo jsem a kam patřím?: identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis, s. 68-69.
- RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009), *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- TOLLAROVÁ, B. (2006), *Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?*, *Biograf* (39).
- WODAK, R.; HIRSCH, A. MITTEN, R. (1999). *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- YIN, R. K (2009). *Case study research: design and methods*. In HENDL J. (2005), *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha: Portál.

Internetové zdroje

- Český Statistický Úřad, *Cizinci v ČR 2011* [online], Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/660026E81A/\\$File/141411_k4CJ.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/660026E81A/$File/141411_k4CJ.pdf)
- Český Statistický Úřad, *Cizinci v ČR 2012* [online], Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/1414-12-r_2012-0900
- CVVM. 2015a. Postoje české veřejnosti k cizincům – únor 2015. *Naše společnost 2015*. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné online z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7350/f3/ov150303b.pdf
- CVVM. 2015b. Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR. *Naše společnost 2015*. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7352/f3/ov150306.pdf
- DOUBRAVA, L. Cizinci na vysokých školách jsou dlouhodobou investicí. *Učitelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy* [online]. Praha: GNOSIS, 2003, č. 06 [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2991&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>
- KOPECKÁ, L. Ruští studenti na českých vysokých školách. *Media4us*. [online]. 2012. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/23b87ad54f5cd99cdea7aaa84fc89434/rustistudenti.pdf